

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Martina Pospíšilová

**Spisovnost a nespisovnost v mediální komunikaci
tištěných deníků a jejich vliv na diskuse
o spisovném jazyce**

Diplomová práce

Praha 2017

Autor práce: **Bc. Martina Pospíšilová**

Vedoucí práce: **PhDr. Otakar Šoltys, CSc.**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

POSPÍŠILOVÁ, Martina. *Spisovnost a nespisovnost v mediální komunikaci tištěných deníků a jejich vliv na diskuse o spisovném jazyce*. Praha, 2017. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Otakar Šoltys, CSc.

Abstrakt

Diplomová práce je zaměřena na analýzu užívaných jazykových prostředků v tištěných médiích, konkrétně nejčtenějších celostátních denících, ve druhém čtvrtletí roku 1993. V tomto roce totiž proběhla zásadní lingvistická konference na téma spisovná čeština a jazyková kultura. Analýza se zaměřuje především na takové prostředky, jež se neshodují se spisovnou varietou jazyka. Teoretická část práce pojednává o základních pojmech, jako jsou norma, kodifikace, národní jazyk a jeho variety, jejichž definice a pochopení rozdílných postojů k nim jsou důležité pro druhou, analytickou část práce. V té jsou pomocí kvantitativní obsahové analýzy rozebírány jazykové prostředky, které se vyskytují v textech tištěných médií, jsou nastíněny motivace jejich užití a jejich funkce. Získané poznatky jsou následně porovnány s příspěvky týkajícími se spisovné češtiny a kultury jazyka, které byly předneseny na olomoucké lingvistické konferenci v roce 1993. Práce poskytne jasnou představu o vlivu výskytu nespisovných jazykových prostředků ve veřejných sdělovacích prostředcích na téma akademických diskusí o spisovném jazyce.

Abstract

The present Master's thesis analyses language means in printed media with a particular focus on national daily newspapers from the second trimester of 1993. That year, there was an important linguistic conference on standardised Czech and language culture. The analysis examines especially language means that deviate from the standardised norm of the language. The theoretical part discusses key concepts, such as norm and codification or national language and its varieties. The understanding of these terms is critical for the analytical part of the thesis where language means used in printed media are being analysed using quantitative content analysis. The aim of this analysis is to describe their motivation of use and function. The results are then compared with the proceedings of the 1993 conference on standardised Czech and language culture held in Olomouc. The thesis provides a clear view on how the occurrence of non-standardised language means in media influences academic discussion on standardised Czech.

Klíčová slova

spisovný jazyk, nespisovný jazyk, obecná čeština, norma, kodifikace, úzus, Blesk, Rudé právo, jazykové prostředky, média

Keywords

standardised Czech, colloquial Czech, language norm, language codification, language use, Blesk, Rudé právo, language means, media

Rozsah práce: 128 845 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. 1. 2017

Martina Pospíšilová

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK
Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Razítko podatelny:
Pospíšilová Martina

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:

2012

E-mail diplomantky/diplomanta:

pospisilova.martinaa@gmail.com

Studijní obor/forma studia:

Mediální studia/kombinované

Předpokládaný název práce v češtině:

Spisovnost a nespisovnost v mediální komunikaci tištěných deníků a jejich vliv na diskuse o spisovném jazyce

Předpokládaný název práce v angličtině:

Standard and non-standard language in printed media communication and its impact on discussions about standard language

Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013)

(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí)

LS 2014/2015

Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků):

Český jazyk – a vůbec jazyk jako takový – se neustále vyvíjí. Média a mediální prostředí zásadní měrou přispívají k formování představ široké veřejnosti o tom, co je vnímáno jako spisovné a co naopak jako nespisovné. Na základě toho docházelo a dochází k četným diskusím na téma spisovnost a nespisovnost a lingvisté se tomuto problému velkou měrou věnují. Do úzu se totiž dostávají výrazy, které nejsou kodifikované, nicméně jejich častým opakováním se stávají pro mnohé uživatele leckdy přirozenější než jejich kodifikované varianty. Na tento vývoj pak zpravidla musí lingvisté flexibilně reagovat. Teorie jazykové kultury je tak velmi diskutovaným problémem.

Ve své práci se zaměřím na to, jakým způsobem tyto diskuse podněcovala tištěná média v roce 1993, kdy proběhla významná lingvistická konference v Olomouci na téma spisovná čeština a jazyková kultura. Zaměřím se na nespisovné lexikum použité v analyzovaných člancích tří nejčtenějších deníků v období dubna až června 1993, kvantitativní metodou analýzy zjistím statistické údaje výskytu nespisovných prvků užitých v médiích a následně porovnam, jak se diskuse o spisovné a nespisovné češtině vztahují konkrétně na ně, jak spolu souvisejí jednak co se týče kvantity jejich užití (např. je-li některý v médiích užíván častěji, zabývají se jím lingvisté více) a jednak z hlediska kvalitativního: jaké jsou v lingvistických diskusích postoje k užívání toho kterého nespisovného prvku.

Tématu spisovné a nespisovné češtiny se věnují mnohé bakalářské, diplomové i magisterské práce zejména z oboru české filologie či z oblasti pedagogiky – zaměřené zejména na spisovné či nespisovné vyjadřování mládeže. Žádné výzkumy týkající se vlivu tištěných médií na diskuse o spisovné češtině počátkem 90. let zatím provedeny nebyly.

Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků):

Diplomová práce bude zaměřena na analýzu užívaných jazykových prostředků v tištěných médiích vycházejících v daném období s důrazem na spisovnou či nespisovnou varietu jazyka jejich mediální komunikace a vlivu, jenž jejich užívání v médiích má na odborné diskuse o spisovném jazyce probíhající v daném období. V úvodu bude předložena definice pojmů pro práci zásadních, jako jsou norma,

kodifikace, jazyková kultura, a rozdílné názory na to, jak jsou tyto pojmy chápány. Diplomová práce se dále bude zabývat vývojem teorie jazykové kultury s přihlédnutím k zásadním milníkům tohoto vývoje. Stěžejní kapitolou práce potom bude vlastní kvantitativní analýza jazykových prostředků užívaných v tištěných médiích a toho, jak se tyto prostředky promítají do diskusí o spisovném jazyce probíhajících na akademické úrovni. Hypotéza vychází z předpokladu, že se užívání nespisovných prostředků v nejčtenějších českých tištěných médiích zásadně promítá také v diskusích o spisovnosti českého jazyka, neboť ovlivňuje širokou veřejnost, jež výrazy postupně přenáší do úzu.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod

- definice pojmů norma, kodifikace, jazyková kultura, spisovný, nespisovný jazyk

2. Vývoj teorie jazykové kultury

- puristické období, klasické období Pražské školy a teorie jazykové kultury, kritika tradiční teorie jazykové kultury, minimální intervence

- současná jazyková situace v moderní komunikaci, variety českého národního jazyka, spisovná a nespisovná čeština

3. Spisovnost a nespisovnost v tištěných médiích

- analytická část: jazyková analýza vybraných deníků s důrazem na spisovnost či nespisovnost používaného jazyka

4. Diskuse o spisovnosti

- vliv spisovnosti a nespisovnosti českého jazyka ve vybraných denících na diskuse o spisovném jazyce: srovnání spisovných a nespisovných prostředků užívaných v médiích (z výsledků prezentovaných v kap. 3) a jejich reflexe v diskusích o spisovném jazyce probíhajících v analyzovaném období

5. Závěr

- prezentace výsledků a shrnutí práce

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Deníky Mladá fronta Dnes, deník Blesk a Rudé právo v r. 1993 (dle ABC nejčtenější v r. 1993), měsíce duben, květen, červen

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Pro diplomovou práci mi přijde nejvhodnější využít kombinaci kvantitativní a kvalitativní analýzy. Na základě definice pojmů spisovnost, nespisovnost, norma, kodifikace z úvodní, teoretické části diplomové práce budou v analyzovaných denících vybrány jazykové prostředky splňující kritéria nespisovnosti, na základě předběžného pročtení analyzovaných článků pak stanovím proměnné. Pomocí kvantitativní analýzy pak stanovím jejich výskyt v analyzovaném materiálu. Statistické údaje o jejich výskytu následně pomocí kvalitativní analýzy aplikuji na probíhající diskuse o spisovné češtině, z nichž pomocí srovnání vyvodím souvislosti.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

NEBESKÁ, Iva. *Jazyk - norma - spisovnost*. Praha: Karolinum, 2003.

- Studie Ivy Nebeské se zabývá problematikou jazykové normy i stylových komunikačních norem českého jazyka. Mapuje posledních šedesát let vývoje teorie jazykové kultury a přináší vhled do diskusí o regulaci českého jazyka.

HALLER, Jiří. *Dar jazyka: deset statí o češtině*. V Praze: Herrmann, 2007, 246 s. ISBN 978-808-7054-062.

- Dar jazyka shrnuje celkem deset statí jazykovědce Jiřího Hallera. Obsahuje mimo jiné jazykové rozbory literárních děl (Nezvala, Jungmanna) a stylistické či gramatické teoretické výklady. Polovina výboru, hned pět jeho statí, se však věnuje teorii jazykové kultury – spisovnému jazyku, jazykové správnosti, jazykovému brusičství a germanismům.

KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004, 184 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0898-7.

- Kniha *Rétorika a řečová kultura* se zabývá zejména stylistickou stránkou jednotlivých řečnických vystoupení. Jiří Kraus ke znázornění svých tezí využívá příklady ze současného českého mediálního diskurzu, v nichž rozebírá jazykové prostředky i kulturu vyjadřování. Věnuje se také literární teorii.

SGALL, Petr. *Jazyk, mluvení, psaní*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011, 307 s. ISBN 978-802-4619-033.

- Odborné statě významného českého lingvisty z let 1960 až 2008 obsahují Sgallovy myšlenky k lingvistickým tématům: ohlédnutí za lingvistikou 20. století či teorii valence, ale také několik statí k teorii jazykové kultury a diskusím o spisovné a obecné češtině. Mimo jiné přináší lingvistický pohled na český pravopis. Statě jsou orientované převážně na českou lingvistickou obec.

JANČÁKOVÁ, J.; KOMÁREK, M.; ULIČNÝ, O. (eds). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995.

- Dvoudílný sborník olomoucké lingvistické konference přináší široké spektrum lingvistických příspěvků na různá témata, jejich ústředním motivem je však spisovná čeština a jazyková kultura. Autoři se jí věnují jak obecně, tak v užších souvislostech. Celkem 12 příspěvků se zabývá kulturou jazyka a řeči v žurnalistice a publicistice, zejm. té televizní. Hned v první části olomoucké konference však vystoupili přední čeští lingvisté (Daneš, Stich, Palková, Uličný) se svými příspěvky k české jazykové kultuře.

DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 511 s. ISBN 978-802-4616-483.

KOŘENSKÝ, Jan. *Komunikace a čeština*. Vyd. 1. Jinočany: H, 1992. ISBN 80-854-6792-5.

CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Praha: Lidové noviny, 2008.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

TESAŘOVÁ, Kristýna. *Spisovnost a její modifikace v českém mediálním diskurzu*. Praha, 2010. Bakalářská. Univerzita Karlova. Vedoucí práce PhDr. Otakar Šoltys, CSc.

PROŠEK, Martin. *Mezi syntaxí a stylistikou - spisovnost a stylistická systematika na syntaktické rovině češtiny*. Praha, 2010. Rigorózní. Univerzita Karlova. Vedoucí práce doc. PhDr. Iva Nebeská, CSc.

VELČOVSKÝ, Václav. *Spisovnost - nespisovnost v nové češtině*. Praha, 2009. Diplomová. Univerzita Karlova. Vedoucí práce doc. PhDr. Zdeněk Starý, CSc.

KHATEBOVÁ, Simona. *Současná spisovná čeština - postoje a realita* [online]. [cit. 2014-06-03]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Marie Krčmová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/322709/ff_m_b1/>

BUKÁČEK, Lubomír. *Spisovnost a nespisovnost ve vybraných televizních pořadech* [online]. 2013 [cit. 2014-06-06]. Závěrečná práce studenta celoživotního vzdělávání. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Ivana Kolářová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/419267/pdf_c/>.

Datum / Podpis studenta/ky

.....

Obsah

Úvod	2
1.Vymezení základních pojmů	5
1.1.Kultura a kultivace jazyka	5
1.2.Norma	6
1.3.Kodifikace	7
1.4.Úzus	9
2.Národní jazyk a jeho útvary	10
2.1.Spisovný jazyk.....	11
2.2.Standard	13
2.3.Nespisovné útvary	13
2.3.1.Dialekt a interdialekt	13
2.3.2.Obecná čeština.....	15
2.3.3.Poloútvary národního jazyka	17
3.Péče o jazykovou kulturu v českém prostředí	20
3.1.Purismus	20
3.2.Pražský lingvistický kroužek a teorie spisovného jazyka.....	20
3.3.Kritika teorie jazykové kultury	24
3.4.Koncept minimální intervence.....	25
4.Jazyk a média	28
4.1.Způsoby vyjadřování v médiích	29
4.1.1.Zpravodajský styl	31
4.1.2.Publicistický styl v užším smyslu.....	32
4.1.3.Beletristický styl.....	34
5.Analytická část	35
5.1.Metodologie.....	35
5.2.Výzkumná otázka	35
5.3.Charakteristika výzkumného vzorku	36
5.4.Kategorie proměnných	37
5.4.1.Slangové výrazy	38
5.4.2.Obecněčeské výrazy a jazykové prostředky	39
5.4.3.Vulgarismy	40
5.4.4.Jednoslovná pojmenování	41
5.4.5.Argot.....	42
5.4.6.Gramatické chyby.....	44
5.4.7.Sémantické prohřešky	46
Závěr	50

Summary	51
Použitá literatura.....	52
Přílohy	57

Úvod

Čeština je živý národní jazyk a jako takový se neustále vyvíjí. K formování představ široké veřejnosti o tom, co je a co není vnímáno jako jazykově správné, zcela zásadně přispívají prostředky hromadné mediální komunikace, jako jsou tištěná média, televize, rozhlas – a v novém tisíciletí hraje velkou roli také internet. Do úzu se tak plynule dostávají výrazy a jazykové prostředky, které dosud nebyly kodifikovány, ale častým opakováním a aktivním užíváním se natolik rozšíří, že je uživatelé jazyka začnou vnímat jako správné a přípustné. Úkolem jazykovědců je na takové změny flexibilně reagovat, což vedlo a vede k četným diskusím nejen o způsobu a míře kodifikace nových prostředků, jež se v úzu vyskytnou, ale o péči o český jazyk a postavení spisovné variety v českém národním jazyce vůbec.

Tato diplomová práce předkládá analýzu toho, jakým způsobem tištěná média podněcovala diskuse o spisovnosti a jazykové kultuře v roce 1993, kdy byla na toto téma v Olomouci uspořádána významná lingvistická konference.

První část práce bude ryze teoretická. Představíme v ní základní pojmy spojené s péčí o jazyk a jeho kultivací, jež jsou zásadní pro následnou analýzu, a popíšeme rozdílné postoje lingvistů k dané problematice. Mezi tyto pojmy patří norma, kodifikace, úzus. Definujeme také pojem národní jazyk a jeho variety, tedy spisovný jazyk, dialekty, interdialekty, sociolekty, zvláštní pozornost pak věnujeme češtině obecné.

Třetí kapitola se zabývá péčí o jazyk a jeho kulturu v českém prostředí, přičemž chronologicky popisujeme její různé formy. Zmiňujeme se o puristických tendencích, zejména těch, které eskalovaly v poslední třetině 19. století a proti nimž se vymezil Pražský lingvistický kroužek. Tomu v následující podkapitole věnujeme velký prostor, neboť postoje Pražského lingvistického kroužku, jež se týkají principů jazykové kultury, zcela zásadně ovlivnily názory dnešních lingvistů. Kapitola také reflektuje následný vývoj teorie jazykové kultury, zejména postoje jazykovědců, které ji kritizovaly a vnesli tak do péče o jazyk vlastní poznatky. Poslední část kapitoly se zabývá konceptem minimální intervence současného lingvisty Václava Cvrčka, který oproti tradiční teorii jazykové kultury zastává radikálnější a mnohem kontroverznější postoj, když říká, že do jazyka by mělo být uměle (tedy lingvisty) zasahováno pokud možno co nejméně. Na tomto místě také prezentujeme vlastní stanovisko, z něž předkládaná práce vychází.

Poslední, nejrozsáhlejší kapitola práce se konečně věnuje metodologii, charakteristice výzkumného vzorku a především vlastní analýze mediálního obsahu. Jako výzkumný vzorek byly stanoveny deníky Blesk a Rudé právo, a sice jejich výtisky z dubna, května a června roku 1993, tedy měsíců, které bezprostředně předcházely jazykovědné konferenci v Olomouci. Analýza je založena na kvantitativní metodě výzkumu, kdy jsou posuzovány jednotlivé jazykové prostředky, vybrané na základě kritéria nespisovnosti, jež se ve zvolených tištěných periodikách vyskytují hojněji. Tyto prostředky jsou zařazeny do kategorií, které je na základě společných vlastností charakterizují, je objasněna motivace užití právě takových prvků v mediální komunikaci, funkce, kterou zastávají, a odhalené jevy a tendence jsou následně jednotlivě porovnány s příspěvky z olomoucké konference, jež byly shrnuty ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*¹. Toto srovnání odhalí, zda výrazové prostředky užívané tištěnými médii ovlivnily tematické zaměření příspěvků, které na konferenci zazněly.

¹JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995.

1. Vymezení základních pojmů

Základní pojmy, které jsou dnes pro jazykovědu stěžejní, se formovaly už ve 30. letech 20. století, kdy je přesně definovali představitelé Pražské školy. Patří mezi ně norma, úzus a kodifikace, a protože jsou tyto pojmy v práci často zmiňovány, je třeba si je přesně definovat, stejně tak jako představit příspěvky různých lingvistů, které k jejich chápání přinášejí vlastní poznatky.

1.1. Kultura a kultivace jazyka

V obecné rovině diplomová práce pojednává – jak už název napovídá – o spisovném (a nespisovném) jazyce, a tedy o otázce kultivovaného vyjadřování v českém jazyce. Teorii jazykové kultury, jež se jako obor vymeziila teprve ve 20. století, se zabývali už antičtí autoři v učebnicích gramatiky, rétoriky či poetiky – zde kultivaci jazyka přirovnávali k obdělávání (kultivování) půdy, fyzické námaze či broušení drsného povrchu. Přímo pojem kultura jazyka se v českém prostředí vyskytl u Vavřince Benedikta z Nudožer roku 1603 a později také u Josefa Dobrovského. Ve 20. století pak Pražský lingvistický kroužek (viz níže) ve svých Tezích formuloval principy teorie jazykové kultury. Nenavazuje však na starší tradice, ale spíše se snaží vystoupit proti puristickým zákazům a příkazům týkajících se jazyka, na něž po první světové válce reagovali čeští spisovatelé. Do širšího povědomí byly principy PLK uvedeny vystoupením jeho členů v souboru přednášek Spisovná čeština a jazyková kultura z roku 1932.

Jeden ze zakladatelů jazykové kultury, Bohuslav Havránek, definuje obor jako „teoretické pěstění spisovného jazyka, které si klade za cíl dosahovat ustálenosti, funkčně diferencované výstižnosti a osobitosti jeho prostředků“², mezi jeho úkoly pak řadí činnost kodifikační, popularizační i školní a mimoškolní jazykovou výchovu.

František Daneš ve své *Kultuře a struktuře českého jazyka* charakterizuje teorii spisovného jazyka PLK čtyřmi základními vlastnostmi, a to adekvátností k funkci, noremností, systémovostí a dynamickou synchronií. Z nich podle Daneše také vyplývají hodnotící kritéria pro kodifikaci a jejich hierarchie, a to v tomto pořadí: noremnost, adekvátnost k dané funkci, zapojenost do systému³. Podle Jiřího Krause, jenž heslo zpracoval do *Encyklopedického slovníku češtiny*, lze teorii jazykové kultury specifikovat čtyřmi okruhy – stavem prostředků národního jazyka (zejm.

²KRAUS, Jiří. *Kultura jazyková*. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 238.

³DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 83.

nejrozvinutějšího útvaru spisovného), rozvíjením a kultivováním vyjadřovacích možností spisovného jazyka prostřednictvím slovníků, mluvnic a dalších pravidel, stavem a úrovní jazykových projevů v různých sférách dorozumívání (veřejného, soukromého, psaného, mluveného) a kultivováním a rozvíjením vyjadřovacích schopností a návyků, které uživatelé jazyka uplatňují v nejrůznějších sférách vyjadřování⁴.

1.2. Norma

Norma je jedním ze základních pojmů, jež už na počátku 30. let definovala pražská škola a které zauímají zásadní místo v myšlení současných lingvistů. V Tezích Pražského lingvistického kroužku předložených roku 1929 prvním sjezdu slovanských filologů je na rozdíl od dalších klíčových pojmů, jež byly jasně definované, pojem norma spíše předznamenán. Bohuslav Havránek, jeden z nejdůležitějších jazykovědců pražské školy, jenž se mj. zaměřoval na problematiku spisovného jazyka a jazykové kultury, definoval normu ve své základní práci *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura* jako „soubor jazykových prostředků gramatických i lexikálních (strukturálních i mimostrukturálních), pravidelně užívaných...“⁵, které jsou považovány za závazné, tedy odchylka od nich je vnímána jako nenormální, ačkoliv není zachovávání normy nařízeno a vynucuje se jen nepřímou. Norma je neodmyslitelně spojena s dalšími pojmy pražské školy: jazyk, jazykový systém, úzus, kodifikace (viz níže). Iva Nebeská poukazuje ve své stati z roku 1992 na skutečnost, že norma má už od počátku svého vývoje dvě polohy, jež nebyly nikdy explicitně rozlišeny a které pramení z nevyhraněnosti jejího vymezení, což zapříčiňuje zjevnou vágnost pojmu norma. První polohu Nebeská označuje jako polohu obecnou a norma v ní zauímá pomyslný prostor mezi dalšími dvěma základními pojmy: jazyk (či jazykový systém) a úzus. Druhá poloha je specifická, stojí mezi pojmy úzus a kodifikace a představuje kritérium jazykové správnosti.⁶

Norma je v *Encyklopedickém slovníku češtiny* v rámci teorie spisovného jazyka vymezena tak, jak ji definoval Bohuslav Havránek, tedy jako „soubor jazykových prostředků, které jsou jazykovým společenstvím pravidelně užívány a považovány za závazné“, postupem doby byl však podle ESČ obsah pojmu rozšířen o pravidla, podle nichž se jazykové prostředky navzájem spojují, např. spojitelnost předložek, vazby sloves a přídavných jmen, abstraktní schémata, pravidla pro tvoření slov i pro začleňování nových slov do tvaroslovného systému češtiny. Patří sem nikoliv slova a tvary, které lze utvořit (v systému), nýbrž takové, které „se skutečně užívají, jsou obecně přijatelné

⁴ KRAUS, Jiří. Kultura jazyková. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 238.

⁵ WEINGART, Miloš. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932.

⁶ NEBESKÁ, Iva. Dvojitá poloha pojmu jazyková norma. *Naše řeč* [online]. 1992, 75(1) [cit. 2016-01-19]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7047>

a pocíťovány jako závazné“⁷. Norma je variantní (správně je *jazyce* i *jazyku*, *pracuji* i *pracuju*, ...), implicitní (uložená v myslích českých mluvčích), ale od pojmů jazyk a jazykový systém se liší zejména závazností.

Rozdíl mezi normou a kodifikací popisuje Bohuslav Havránek ve svých *Studiích o spisovném jazyce* takto: „Nehledíme-li však ani k tomu, že norma spisovného jazyka nepřestává na pravopisu a jeho hláskové a tvarové podobě, nač se jediné omezují Pravidla, nesmíme nikdy podléhat omylu dosti rozšířenému, že by mluvnický systém spisovného jazyka (...) byl dán v jakékoli sebeautoritativnější příručce.“⁸ Tím poukazuje na zásadní rozdíl mezi normou a kodifikací: v jazykových příručkách totiž nalezneme pouze to, čemu se říká kodifikace, což se však neshoduje s tím, co představuje pojem norma, tedy dle Havránka samotný jazykový systém, „soubor jazykových prostředků mluvnických, který je v jeho kolektivním úzu a má tendenci stát se stabilizovaným a normativním“⁹. Bohuslav Havránek zároveň přiznává, že se norma je ovlivnitelná – jednak ze strany kodifikace, jíž se lidé mohou řídit a tím postupně určovat, co bude mít normativní ráz, jednak ze strany spisovatelů, kteří ji ovlivňují individuálně. Přesto apeluje na to, aby ve statickém průřezu spisovného jazyka v dané době byly striktně rozlišovány individuální konkrétní jazykové projevy, norma spisovného jazyka (kolektivní úzus) a její kodifikace.¹⁰

1.3.Kodifikace

Kodifikace je na základě definice z *Encyklopedického slovníku češtiny*¹¹ zachycení a stanovení jazykové normy, jejím obsahem je vědecké poznání a utvrzení objektivně existující normy spisovného jazyka i zachycení výsledků této poznávací činnosti v slovnících, mluvnicích, pravopisných a výslovnostních pravidlech nebo jiných příručkách. Kodifikace se na rozdíl od normy vztahuje hlavně ke spisovné, tedy prestižní varietě národního jazyka. Jednou z jejích vlastností je konzervativnost, neboť není v jejích silách zachytit jednotlivé změny jinak než staticky, po etapách. To ovšem vede k tomu, že rozdíly mezi normou a kodifikací rostou – zatímco norma flexibilně reaguje na vývoj jazyka, kodifikace zastarává, neboť na změny nedokáže pružně reagovat. „Aby se tyto rozdíly mezi normou a kodifikací minimalizovaly a propast mezi nimi se alespoň

⁷ NEBESKÁ, Iva. Norma jazyková. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 371 s.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

částečně vyrovnala, dochází k dílčím změnám či úpravám kodifikace (nikoliv nastolením kompletních nových pravidel). Kodifikace se zároveň snaží předjímat pohyb v normě, např. uváděním dublet. Tím se jí nejen daří částečně překonat svou statickostí, ale také tím upevňuje stabilitu a funkční diferenciaci spisovného jazyka.¹²

Postupem doby byl obsah pojmu kodifikace rozšířen o pravidla, podle nichž se jazykové prostředky navzájem spojují (např. spojitelnost předložek, vazby sloves a přídavných jmen, abstraktní schémata). Encyklopedický slovník však (na rozdíl od Bohuslava Havrána) chápe v pojmech norma a jazykový systém rozdíl, a to v jejich závaznosti: norma není závazná, je variantní a implicitní, kdežto jazykový systém je komplexní ve smyslu celosti a hierarchičnosti. Bohuslav Havránek oba pojmy dává do stejné roviny.

Kodifikace má rysy předpisové a nařizovací – stojí za ní normalizační autorita (v České republice je to například Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, jež doporučuje Pravidla českého pravopisu jako závaznou příručku k výuce českého jazyka na základních školách), kodifikaci je zapotřebí nějakým způsobem zavádět a na školách je možno za její nedodržení uplatnit sankce. I přesto je třeba zdůraznit, že v našem pojetí funguje kodifikace spíše jako doporučení, „a proto apeluje na racionální (též mravní) stránku uživatelů, jako by jim říkala: ‚Chcete-li se vyjadřovat standardním způsobem (což se jeví žádoucím z těchto a těchto rozumově pochopitelných a obecně prospěšných a uznávaných důvodů), měli byste užívat těchto a těchto prostředků tímto a tímto způsobem a vystříhat se jiných, měli byste dávat přednost ... atd.‘“¹³

Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky upozorňuje, že je pojem kodifikace možno chápat ve dvojitě slova smyslu. Jednak v užším pojetí jako vybranou skupinu preskriptivních kodifikačních příruček (tedy takových, jejichž autoři mají ambice předepisovat, jak s jazykem zacházet, a regulovat jeho užívání) a v širším pojetí jako souhrn všech prací o jazyce bez zřetele k míře jejich závaznosti (tedy i s příručkami charakteru deskriptivního, které žádný způsob užívání jazyka nenařizují, ale pouze zaznamenávají stav soudobé spisovné normy).¹⁴ „Vzhledem k tomu, že v České republice neexistuje jazykový zákon, míra závaznosti určité jazykové příručky je zde dána také prestiží autorského kolektivu, resp. jeho zaštitěním vědeckou institucí“¹⁵ (např. akademická *Mluvnice češtiny* je díky své prestiži vnímána jako preskriptivní a je vysoce

¹² KRAUS, Jiří. Kodifikace. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 216.

¹³ DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 511 s.

¹⁴ Kodifikace a závaznost jazykových příruček. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚV AV ČR, v. v. i., 2008 [cit. 2016-01-19]. Dostupné z <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=892>

¹⁵ Tamtéž.

respektována).

Podle Petra Sgalla a Jiřího Hronka je už od třicátých let 20. století patrná tendence pro sblížení kodifikace s mluvenou řečí. Už V. Mathesius či B. Havránek upozorňovali na to, že spisovná norma není v kodifikačních příručkách zachycena přesně (dříve vymáhané tvary jako *teku* se ukázaly být víc než knižní, když se kodifikovaly jako spisovné i jejich protějšky – *teču*), a stejná tendence pokračovala i v letech padesátých a šedesátých (tvary říci, mohu, moci postupně ustupují tvarům říct, můžu, moct). Petr Sgall a Jiří Hronek ve své *Češtině bez příkras* právě na těchto příkladech ukazují, jak důležitým činitelem ve vývoji spisovné normy je právě tendence postupného sblížení s centrálním útvarem běžně mluvené řeči.¹⁶

1.3. Úzus

Další z pojmů, jež je třeba pro účely práce správně definovat, je úzus. Je to „soubor jazykových prostředků, které jsou ve vžitě podobě užívány jazykovým společenstvím (bez ohledu na to, zda jsou vhodné, nebo nevhodné, správné, nebo nesprávné)“¹⁷ nebo ho lze také chápat jako běžné užívání jazykových prostředků. Lingvisté staví úzus na vysokou úroveň – jsou ochotni akceptovat i ty prostředky, jež jsou utvořeny nesystémově, pokud je přijme jazykové společenství (např. *šlehačka* jako produkt šlehání je nesprávně utvořena příponou *-čka*, ačkoliv to je přípona užívající se k pojmenování přístrojů, podle jazykového systému by správně měla být *šlehanka*).¹⁸ Jazyková norma (viz výše) se právě o úzus opírá, avšak liší se tím, že je obecně přijatelná a také více závazná. V teorii spisovného jazyka je vymezen taktéž úzus spisovný, což je jazykové povědomí pro spisovný jazyk v intelektuálních vrstvách, tedy tzv. literární praxe, a dále převládající úzus, tedy varianty, jimž dává přednost většina mluvčích. Jazyková poradna Ústavu pro jazyk český AV ČR ve své Internetové jazykové příručce ztotožňuje termín úzus s pojmem „jazyková praxe“, tedy soubor jazykových prostředků, které dané jazykové společenství užívá v reálné komunikaci¹⁹.

¹⁶ SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1992, 181 s., s. 109.

¹⁷ NEBESKÁ, Iva. Úzus. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 516.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Slovníček - vybrané pojmy. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚČJ AV ČR, 2016 [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=891&dotaz=spisovn%C3%BD%20jazyk>

2. Národní jazyk a jeho útvary

Národní jazyk je „soubor integrovaných výrazových prostředků vymezený územně, uvnitř diferencovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně“, (Čechová a kol., 1997) v pohledu synchronním i diachronním. Ač by se mohlo zdát, že je tato definice jednoznačná a jednoduše pochopitelná, v reálu je situace o mnoho složitější. Na národní jazyk totiž můžeme nahlížet z hlediska územního a regionálního (horizontální diference jazyka), ale také ze sociálního a funkčního hlediska (vertikální diference). Patří do něj velké spektrum výrazových prostředků, které se dají rozlišit jednak z hlediska lingvistického, také však z hlediska komunikačního, tedy jaké komunikační potřeby tyto prostředky naplňují. Celek národního jazyka tvoří jeho tzv. útvary (také idiomy či variety), tedy historicky vzniklé a funkčně diferencované jazykové struktury s jednou či více funkcemi (funkcí se v tomto případě rozumí sepětí významu a formy při sledování komunikačního cíle)²⁰. Tyto variety pak rozlišujeme podle několika různých kritérií (Cvrček a kol., 2010, s. 21): 1) podle převažujícího média komunikace na psanou a mluvenou formu jazyka, 2) podle regionu, v němž se daná podoba užívá, na regionálně omezené útvary (dialekty a interdialekty) a celonárodně srozumitelné a používané prostředky, 3) podle situace, v níž se daná podoba užívá, na několik různých variet (sociolektů) – profesní mluvy, argoty a slangy.

Základem jazykové situace v současné češtině je tedy několik strukturních jazykových útvarů, které jsou v dichotomickém vztahu spisovný – nespisovný. Dnes se však rozdělení neomezuje na rozdíl ve vyjadřování spisovném a nářečním, ale s vývojem komunikačních potřeb dospělo k mnohem složitější stratifikaci, jež nemá jasné hranice a v mnoha případech se prolíná:

STRUKTURNÍ ÚTVAR	SFÉRA A TYP KOMUNIKACE
spisovný jazyk (vč. hovorové češtiny)	celonárodní, hl. veřejná a psaná veřejná, spíše mluvená
obecná čeština	poloveřejná, mluvená, ve stylizaci i psaná
interdialekty (reg. obecná čeština, hanácký, východomoravský, lašský)	regionální, poloveřejná, mluvená
teritoriální dialekty	poloveřejná i soukromá, mluvená
	soukromá, mluvená

²⁰ KRČMOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan. Jazyk národní. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 113.

Pro účely této diplomové práce přijmeme koncepci jazyka tak, jak ji předkládají nejnovější publikace, např. *Současná stylistika*²¹, *Současná česká stylistika*²² nebo *Encyklopedický slovník češtiny*, jež poskytují přehledné vymezení pojmů tak, jak ho chápe většina lingvistické obce. Je ovšem třeba podotknout, že tento model diferenciacie českého jazyka je pouze teoretický a jazykovědci se v zařazení jednotlivých útvarů ne vždy shodují.

Pro účely této diplomové práce budeme používat stratifikaci, již v *Současné české stylistice* definoval Jan Chloupek, tedy rozdělení na strukturní útvary: jazyk spisovný, dále útvary nespisovné, mezi něž patří tradiční teritoriální dialekt, interdialekt a obecná čeština, a na útvary nestrukturní: poloútvary národního jazyka, jež zahrnují profesní mluvu, slang a argot.

1.4. Spisovný jazyk

Spisovný jazyk má v češtině postavení prestižního jazykového útvaru – je zakotven v kodifikaci (ta je vyjádřena v *Pravidlech českého pravopisu*²⁴, ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*²⁵ a *Novém akademickém slovníku cizích slov*²⁶) a užívá se „v záležitostech národní kultury duchovní i hmotné, tedy při sledování vyšších komunikačních cílů, jichž je vlastně výmluvným signálem“²⁷. Norma spisovného jazyka je nastavena tak, aby vyhovovala nejrozličnějším slohovým útvarům, a vyznačuje se také variantami. Na rozdíl od nespisovné češtiny není spisovná čeština příliš územně ani sociálně omezena²⁸.

Tradiční názor na spisovnou varietu jazyka předpokládal, že je jednotná na celém území a různá místní nářečí zatlačuje na periferii či je z běžného hovoru úplně vytlačuje. Postupem času se však jasně ukázalo, že skutečnost je ohledně spisovného jazyka diametrálně odlišná. (Sgall, Hronek, 1992, str. 10) Nespisovné variety jazyka totiž nejsou územně tak omezeny, jako kdysi bývala stará místní nářečí, a kromě toho není ani spisovný jazyk tak jednotný, jak se dříve předpokládalo – jeho prostředky jsou diferencovány a seskupují se podle toho, zda jsou hovorové, neutrální či knižní.

²¹ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

²²ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů).

²³ Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.

²⁴*Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia, 2005.

²⁵KROUPOVÁ, Libuše, FILIPEK, Josef, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Praha: Academia, 2005.

²⁶KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005.

²⁷ KRČMOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan. Jazyk národní. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 113.

²⁸ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996, 380 s. Jazykověda (Institut sociálních vztahů), s. 26.

Spisovnou češtinu používají v kultivovaném projevu ti mluvčí, jejichž profese to už ze své podstaty předpokládá či přímo vyžaduje – učitelé, vědci, kulturní pracovníci. I přesto je zde zřejmý vliv obecné češtiny či dalších útvarů. V mluvené češtině potom zpravidla chybí archaické či knižní prvky, naopak se ale velmi přibližuje češtině nespisovné. Nejčastěji však obsahuje prvky neutrální, slohově nepříznačné, které lze užít v široké škále mluvených projevů (*bez tří, píšu, dělat, nalít vodu, učit se něco*). Knižní prvky (*píši, dělají, nalít vody, učit se čemu*) se mohou vyskytovat v projevech vědeckých či esejistických, avšak i zde převažují prvky neutrální. V mluvené podobě se vyskytují hovorové výrazové prvky (*bez třech, kupuju, holka*), které se mohou objevit i v písemných sděleních soukromé povahy. Kromě knižních prvků rozlišujeme také archaismy (*byl jsem spatřil, ledvaže*), které ustupují prostředkům novějším, či historismy, které označují již zaniklé skutečnosti (*palcát, vuml, kádrovák*), a neologismy, nově vzniklé prostředky (*biopotravina, internet*).²⁹

Při objasňování pojmu spisovný jazyk je nutno představit teorii spisovného jazyka, kterou uvedl Pražský lingvistický kroužek koncem 20. let minulého století. V reakci na ni se totiž odvíjejí další diskuse, jež mají vliv na práci současných lingvistů a jejich postoje k jazyku. V klasické teorii spisovného jazyka je jako jeho hlavní znak zdůrazněna funkčnost: „Spisovný jazyk je jazykovým výrazem kulturního a civilizačního života, vyjadřuje postup a výsledky myšlení filosoficko-náboženského, vědeckého, politického a administrativně právního, a to nejen s cílem praktického sdělování, nýbrž i odborného poučení a kodifikujícího formulování.“³⁰ Teorie předpokládala, že díky svému funkčnímu rozsahu dokáže spisovný jazyk plnit takové funkce, při nichž je užití nespisovného útvaru nemyslitelné, což je v klasické teorii důkazem funkční úplnosti spisovného jazyka jakožto systému. Jak poukazuje Iva Nebeská, stranou v této teorii zůstaly ty komunikační funkce, které lépe plní tzv. lidový jazyk (obecný, hovorový), tedy takové, které mají formu mluvenou a uplatňují se v soukromé sféře. Právě takovým rozdělením také Havránek poukazuje na další rozdíl mezi spisovným jazykem a lidovým: v případě spisovného totiž nad mluvenou formou převažuje ta psaná a nad dialogem vítězí spíše monolog, tedy řeč souvislá.

Spisovný jazyk má mezi útvary národního jazyka zvláštní postavení – má totiž mimo jiné jako jediný z nich funkci národně reprezentativní, užívá se tedy především při sledování vyššího komunikačního cíle. Jako jediný se řídí kodifikací (definice viz výše), avšak i přesto bývá ovlivňován profesními zvyklostmi v různých oblastech komunikace. Příkladem budiž publicistické

²⁹ VALČEVSKÁ, Simona. *Spisovnost a nespisovnost v písemném projevu žáků základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.

³⁰ HAVRÁNEK, Bohuslav. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 371 s., s. 13.

články z různých oborů, např. politiky, sportu či kultury – spisovnost by v těchto veřejných textech měla být vnímána jako jeden z aspektů zaručujících kvalitu, avšak liší se např. použité jazykové prostředky i rozdílná jazyková „uvolněnost“ v jednotlivých textech a pak také tolerance vůči ní ze strany příjemců. Spisovný jazyk se užívá zejména v komunikačních situacích, jež mají mít ráz oficiálnosti či slavnostnosti, často však působí strojeně, neboť také evokuje neosobnost a nezúčastněnost (např. vykání je jistě znakem většího odstupu než tykání). Užívání spisovného jazyka taktéž signalizuje akt poučování, výchovy, racionálního objasňování či kolektivního apelování. Je ilokučním indikátorem plánování, jmenování či ustanovování. Sami občané spisovný jazyk hájí jako vysokou kulturně-politickou hodnotu, ačkoliv ji sami v praxi porušují.³¹

1.5. Standard

Václav Cvrček upozorňuje na to, že se termín spisovnost jazykovědcům dosud nepodařilo přesně a uspokojivě vymezit³², a navrhuje proto používat spíše termín *standard* nebo *standardní jazyk*, který k nám pronikl z anglosaských zemí. Ačkoliv například Zdeněk Starý vnímá termíny *standardní jazyk* a *spisovný jazyk* jako synonyma³³, jiní lingvisté vnímají *standard* jako kompromisní termín, který pomůže překonat vzdálenost mezi normou spisovného jazyka a jazykem každodenní komunikace. Ačkoliv nemá tento termín dosud jednotnou definici (např. František Daneš zmiňuje, že není jasné, zda má standard plnit funkci závazné normy, nebo být považován za vyšší stupeň kvality jazyka), je jeho nespornou výhodou, že se jeví jako neutrální.³⁴

1.6. Nespisovné útvary

1.6.1. Dialekt a interdialekt

Vzhledem k tomu, že pro účely této práce není zapotřebí přísný a podrobný rozbor problematiky dialektů a interdialektů, postačí základní výklad, jež poskytuje Encyklopedický slovník češtiny. Dialekt spolu se spisovným jazykem tvoří krajní póly na stratifikační ose jazyka. Je to „útvár se svébytnou strukturou a jednolitou tuhým normou, omezený na neveřejnou (soukromou) spontánní komunikaci. Existence dublet (triplet atd.) v nářečním gramatickém systému svědčí o rozrušování

³¹ CHLOUPEK, Jan. In: ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. Jazykověda (Institut sociálních vztahů), s. 36-37.

³² CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny. 1/ Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010, s. 21.

³³ STARÝ, Zdeněk. *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Karlova univerzita, 1995, s. 35.

³⁴ KHATEBOVÁ, Simona. *Současná spisovná čeština - postoje a realita*. Brno, 2013. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka. Vedoucí práce Prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc. S. 22.

dialektu a formování interdialektu, jenž se utváří pod vlivem prestižního jazykového útvaru“³⁵.

Tradiční teritoriální dialekt představuje útvar národní jazyka, jenž je teritoriálně vymezený, vyznačuje se přísnou normou a stylovou plochostí a užívá se neprestižně pro běžné ústní dorozumívání. Pomocí teritoriálního dialektu lze plnit funkce „vyjádření společenské solidarity, intimity komunikačního prostředí či privátnosti komunikačního cíle; intimní a bezprostředně působící ráz komunikátů bývá v řečové praxi přímo ztotožňován s ‚žádoucí‘ neoficiálností, s osobním zaujetím, a právě takto potom pronikají teritoriálně podmíněné prvky (...) do projevů vyššího stylu“.³⁶ Tento útvar užívají venkovští obyvatelé při běžných denních situacích, a ačkoliv se vyskytuje i ve městech – díky migraci, a tedy venkovskému původu městských obyvatel, není ale pro jejich mluvu typické. Pro neveřejné vystupování není uživatelům jazyka vnucován žádný (údajně) vhodnější dorozumívací model, a proto je tradiční teritoriální dialekt ušetřen sociálního tlaku – to také dopomáhá tomu, že dialekt stále existuje, nevymírá, jak napovídaly předpovědi. Je ovšem nutno podotknout, že na zastaralé pojmy se zapomíná rychleji.

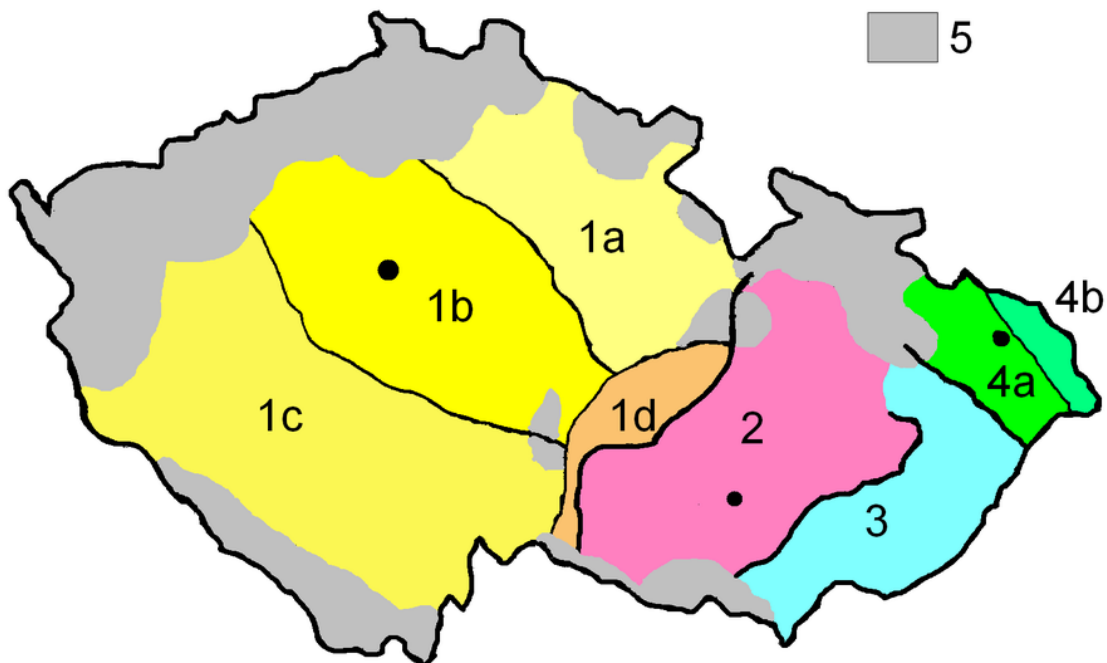
Dialekty se dále řadí na základě tzv. nářečních skupin (makrodialektů), které se dělí na základě rozdílného vývoje samohlásek ý (í) a ú v hláskoslovném procesu, jenž se na našem území odvíjel od 15. století. Rozlišují se celkem čtyři základní skupiny nářečí:

1. česká nářečí v užším smyslu: ý(í) se mění na **ej** (*mlejn; sejtko*), ú na **ou** (*mouka*)
2. středomoravská (dříve hanácká) nářečí: ý (í) se mění na **ej** a dále na **é** (*mlén; sétko*), ú na **ou** a dále na **ó** (*móka*)
3. východomoravská (dříve moravskoslezská) nářečí: ý je uchované, v jižní části skupiny splývá ve výslovnosti s **í** (*mlýn/mlín; sítko*), uchované ú (*múka*)
4. slezská nářečí: uchované ý a ú, avšak zkrácené v **y** a **u** (*mlyn, muka*)³⁷

³⁵ KLOFEROVÁ, Stanislava. Dialekt. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 109.

³⁶ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů), s. 49.

³⁷ KLOFEROVÁ, Stanislava. Skupina nářeční. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 392.



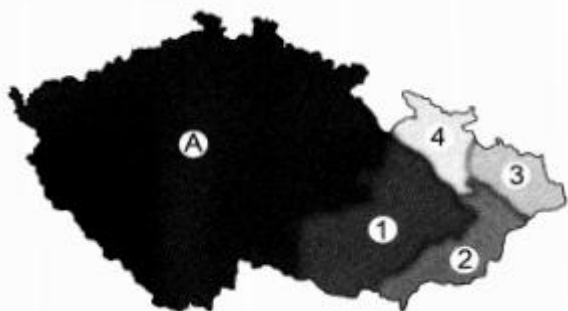
Obr. č. 1 – Nářečí českého národního jazyka: 1 – česká skupina (podskupiny: 1a – severovýchodočeská, 1b – středočeská, 1c – jihozápadočeská, 1d – českomoravská) 2 – středomoravská skupina 3 – východomoravská skupina 4 – slezská skupina (4a – slezskomoravská podskupina, 4b – slezskopolská podskupina) 5 – nářečně různorodé oblasti

Interdialekt je nestabilizovaný útvar národního jazyka, jenž představuje vyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů, ovšem zbavených výlučných a nápadných znaků a obsahujících nové prvky podle současných pravidel národního jazyka. V jistých situacích stojí interdialekt mezi základními protipóly komunikace – tedy spisovným jazykem a dialektem – a jednomu z nich se přibližuje, přičemž vytváří protiklad jako nižší ze dvou členů (v porovnání se spisovným jazykem) nebo vyšší z nich (v porovnání s dialektem). Interdialekt je ve srovnání s teritoriálním dialektem více rozšířen z hlediska regionální i funkční působnosti teritoriálně podmíněného vyjadřování. „Postavení interdialektu v hierarchii teritoriálních útvarů národního jazyka je dáno rozsahem jeho územního rozšíření, jež se projevuje jako závažný psycholingvální faktor v tom, že vzrůstají funkční možnosti interdialektu, jeho komunikační způsobilost: přestávají se totiž pociťovat jeho svazky s lokalitou – nikoli s teritoriem vůbec.“ (Čechová a kol., 2003, s. 50) Interdialekty dále dělíme na východomoravský a středomoravský. „Skutečně nadnářeční varietou je obecná čeština, zformovaná na středočeském nářečním základě nivelizací lokálních nářečních znaků českých.“³⁸

1.6.2. Obecná čeština

³⁸ ŠÍPKOVÁ, M. Interdialekt. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 183.

Obecná čeština byla ve starší lingvistice pojmenováním pro jazyk, který v běžné každodenní komunikaci užíval „obecný“ lid, tedy společenská vrstva bez vyššího vzdělání. Dnes je považována za spontánní mluvený jazyk soukromé a poloveřejné komunikace, regionálně i sociálně málo příznakový. V našem prostředí funguje v úloze tzv. třetího standardu – nejedná se pouze o interdialekt, tedy regionálně vymežitelný a teritoriálně diferencovaný typ, ale také o standard s vyšší komunikační funkcí – je totiž v moderních dramatech a literárních dialozích výhradní reprezentantkou živé mluvené řeči běžného každodenního života, při zprostředkování médií je vnímána nejen na území Čech, ale na území celého státu, takže rozšiřuje své hranice, ztrácí regionální příznak a stává se celonárodním nespisovným útvarům (v této „nové“ roli pak interdialektickou podstatu ztrácí). Mapu územního rozšíření obecné češtiny poskytuje např. Václav Cvrček v *Mluvnici současné češtiny*³⁹ (viz obrázek č. 2).



Obr. č. 2 – Územní rozšíření obecné češtiny A – Oblast obecné češtiny (Čechy a západní Morava), 1 – středomoravská nářečí, 2 – východomoravská nář., 3 – slezská nář., 4 – oblast severomoravského pohraničí bez tradičního nářečního podloží

Obecná čeština a její prostředky utvářejí komunikáty neveřejné, neoficiální, soukromé a prosazují se stále častěji, ať už v situaci reálné mezi čtyřma očima, nebo v situaci hrané. „Takový vývoj je možný jen za splněného předpokladu, že se již jednak vyhranil hlavní komunikační cíl spisovného vyjadřování: sloužit k dorozumívání v záležitostech kultury duchovní i hmotné a také celonárodní vzdělanosti; jednak že je svrchovaně důležité signalizovat, aktivně vyznačit nižší komunikační cíl vyjadřováním přiměřeným důvěrnějšímu prostředí.“ (Čechová a kol., 2003, s. 51) Sbližováním spisovného jazyka a obecné češtiny pronikají do kodifikace jako dublety některé původně obecněčeské hláskové varianty výrazů nebo tvaroslovné prostředky a dřívější rozdíly se tak oslabují. Sociální příznak obecné češtiny je potlačen, neboť je dnes užívána i mimo soukromou sféru a hovoří jí i mluvčí dobře znalí jazyka spisovného. Hovoří se o ní jako o *koiné*, tedy všeobecně akceptované nespisovné podobě národního jazyka. Pásmo přechodu mezi spisovným jazykem a obecnou češtinou je plynulé a může docházet ke střídání obou kódů⁴⁰ nebo k jejich

³⁹ CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny. 1/ Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010, s. 24.

⁴⁰ V angličtině se střídání forem jazyka používá termín *code switching*.

míšení.⁴¹

Obecná čeština má v hodnocení jazykových prostředků různou náplň podle toho, ke které rovině jazyka se vztahuje:

- Co se týče syntaxe textu, jsou zásadní rysy obecné češtiny dány mluveností, expresivností a spontánností sdělení.
- Z hlediska slovní zásoby je označení obecná čeština užíváno pro výrazy krajově neomezené a obecně užívané v běžné mluvě, ač nemusí být zcela spisovné. V procesu tvoření slov je typicky obecněčeská tendence k univerbizaci.
- V hláskosloví a tvarosloví jsou obecněčeské takové prvky, které patří do interdialektu Čech.
- Konkrétně charakterizují obecnou češtinu zejména následující prvky: *ý, í* na místě staršího *é* (*malý město; lítat, plínka*), *-ej-* místo *ý* (*novej kabát, dotejkat se, sejrová*), protetické *v-* (*von si to vodnese*), výslovnostní zjednodušení, vypouštění *j-* nebo zánik slabičného *-l* v přičestích (*Petr to už přines včera*), unifikace koncovek instrumentálu plurálu zakončením *-ma* (*těma nejlepšíma výkonama*), zánik vyjadřování všech rodových rozdílů v plurálu adjektivní a zájmenné flexe (*ty skutečně dobrý sportovci*) atd.⁴²

1.6.3. Poloútvary národního jazyka

Poloútvary národního jazyka jsou, jak už bylo výše zmíněno, útvary nestrukturní, tzn. nemají specifickou gramatickou stavbu. Jsou to spíše specifické lexikální či frazeologické vrstvy, které využívají gramatické zákonitosti spisovného jazyka, obecné češtiny nebo jiných interdialektů, které jsou na rozdíl od poloútvary strukturní.

Profesní mluva je příznačná přímo pro určitá pracovní prostředí. Z komunikačního hlediska plní hned několik funkcí – využívá zkratkového a obecně úsporného vyjadřování a jednoslovnosti, čímž sdělení značně zestručňuje a vyžaduje méně formulačního úsilí, a také upevňuje soudržnost a vztahy na pracovišti. Je to „soubor vyjadřovacích prostředků určité pracovní skupiny, která při práci nebo při výkonu služby užívá termínů nebo terminologických spojení beze zření k jejich spisovnosti, a to pouze pro jejich spolehlivou jednoznačnost v daných pracovních souvislostech a pro jejich výrazovou úspornost“ (Čechová a kol., 2003, s. 54). Mimo vytyčené pracovní prostředí však mohou profesní výrazy působit nejednoznačně, proto jsou často předmětem pochybností o svém spisovném

⁴¹ KRČMOVÁ, M. Čeština obecná. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 81.

⁴² KRČMOVÁ, M. Čeština obecná. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 82.

charakteru. Od slangu se profesní mluva odlišuje pojmenovací motivací vlastních výrazů, z nichž některé pronikají do terminologie oboru a tím i do spisovného jazyka. Je nutno podotknout, že profesní mluva má i díky své ekonomicky podmíněné automatizaci vyjadřování nesporné komunikační kvality – stereotypnost, netvůrčí ráz vyjadřování, opření o vyjadřovací modely a jejich soustavné vyhledávání, tendence k vyjadřovací exkluzivnosti. (Čechová a kol., 2003, s. 54)

Slang je svébytnou součástí národního jazyka, která „má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy speciálních pojmenování (jednoslovných i frazémů), realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či k zájmové sféře“⁴³. Slang je označován také jako sociální nářečí (sociolekt) – tvoří a přijímá se jako projevení společenské solidarity. Podstatou jeho tvoření je zejména jazyková hra a leckdy se v něm obměňují i naprosto běžná slova. Slangové výrazy vznikají nejčastěji na základě podobnosti (metafora), slang využívá také zkracování slov i redukování víceslovných pojmenování na jednoslovné. Znakem slangového vyjadřování jsou i mimoslovní prvky – intonace, tempo či dynamika řeči. (Čechová a kol., 2003, s. 55) Dynamické jsou i proměny různých slangů, liší se i podle místa. Ve srovnání s profesionalismy se slangismy jeví jako nespisovné, citově nebo expresivně příznakové, je u nich patrná motivace zvýraznit výjimečnost prostředí, aktivitu mluvčího i osobního vztahu k nim. Jaroslav Hubáček zavádí také novější termín pro slangové výrazy, které už vazbu na úzkou sociální skupinu či zájmové prostředí ztratily – interslang, jež charakterizuje jako výrazy „prostě slangové“ (např. *klikař* – „člověk mající štěstí“, *zařadit zpátečku* – „ustoupit“, *klamat tělem* – „podvádět“ aj.). Tyto slangismy často pocházejí z mluvy mládeže, dodávají sdělení neformálnost a uvolněnost, čímž se v komunikaci natolik rozšíří, až zakotví v běžné mluvě.

Argot je stejně jako slang typem sociolektu. V českém jazykovém prostředí je definován jako „lexikální vrstva příznačná pro neoficiální ústní komunikaci sociálních skupin v oblasti činnosti společensky nežádoucí až škodlivé“⁴⁴ nebo přímo „tajná mluva společensky izolovaných občanů původně ze sociálního podsvětí“⁴⁵. Předpokladem jeho vzniku je podobně jako u dvou předcházejících poloúvarů národního jazyka kolektivní solidarita společenské skupiny, stejné záměry, cíle a zájmy. Na rozdíl od předchozích poloúvarů má ale argot funkci šifrovací – tyto

⁴³ HUBÁČEK, Jaroslav. Slang. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 405.

⁴⁴ HUBÁČEK, Jaroslav. Slang. In: Karlík, P.; Nekula, M. Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 405.

⁴⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. Jazykověda (Institut sociálních vztahů).

záměry mají být s jeho pomocí veřejnosti utajeny. Znamý je u nás především argot zlodějů a prostitutek – o existenci „pražské galerky“ a „brněnské plotny“ existují literární svědectví. Některé argotické fráze zakotvily i v obecném úzu, jejich poznání a popis je ovšem ve srovnání se slangem mnohem obtížnější.

3. Péče o jazykovou kulturu v českém prostředí

Spisovný jazyk má v současné jazykové situaci postavení nejprestižnějšího útvaru národního jazyka, neboť zastává integrační a zároveň reprezentativní funkci. V praxi však dennodenně čelí konkurenci jiných útvarů (obecné češtiny, dialektů), a tak se s jeho čistou podobou setkáváme v běžné komunikaci jen velmi zřídka, ba dokonce může v takových situacích působit na mluvčího nepřirozeně. Protože se běžně při kodifikaci jazyka uplatňuje archaizující tendence, objevují se ve spisovné češtině také knižní (nebo mluvčímu knižně znějící) výrazy. To vede k diskuzím lingvistů o tom, zda je kodifikace jakožto zásah do přirozeného vývoje jazyka vůbec prospěšná, a nastoluje otázku, jaký způsob péče o jazyk a jeho kultivace je vlastně ten správný.

Péče o jazyk a teorie jazykové kultury je v dnešním pojetí založena především na Tezích Pražského lingvistického kroužku z roku 1929, ovšem o kulturu jazyka bylo pečováno již dávno předtím. Otázkami kultivovaného vyjadřování se stejně jako u nás zabývala i evropská vzdělanost, podobně např. v Německu a dalších slovanských zemích, kde se jazyková kultura taktéž ustavila jako samostatný obor.

V následující kapitole popíšeme různé formy péče o jazyk v českém prostředí, řazené chronologicky. Nejprve stručně zmíním historii purismu od doby Jana Husa, důležitější – a tedy podrobněji zpracovanou částí jsou potom puristické snahy v poslední třetině 19. století, neboť se od těch předchozích lišily a právě v na tyto extrémní snahy reagoval Pražský lingvistický kroužek. Jeho principy jazykové kultury, jež se vůči puristickým snahám předchozího století ostře vymezily, zcela zásadně ovlivňují i postoje dnešních lingvistů. Teorie jazykové kultury jako jazykovědný obor svou podstatou zasahuje taktéž do sociologie, sociolingvistiky, etnolingvistiky, teorií jazykového práva a politiky či historie. Péčí o jazykovou kulturu ve 20. století se budu vzhledem k tématu diplomové práce zabývat nejpodrobněji.

1.7. Purismus

Purismus je jako pojem obecně definován jako snaha části jazykového společenství zbavovat jazyk domnělých cizích prvků nebo jiných prvků považovaných za nežádoucí. (Thomas, 1991) Ve vývoji spisovné češtiny se jednalo hlavně o snahy odstranit z jazyka skutečné i domnělé germanismy – to

je dáno zejména geopolitickou polohou českého národa, jehož slovanští obyvatelé byli neustále obklopeni národy hovořícími německy. Funkce purismu v českých dějinách tak byla spíše obranná – brusičství⁴⁶ mělo za úkol bránit rozrušování jazykového systému jazykem cizím, který začínal převažovat.⁴⁷

Puristické snahy lze pozorovat už počátkem 15. století u Jana Husa, dále u Jana Blahoslava v období humanismu (Grammatika česká z roku 1571), v barokním období (17.-18. stol.) se pak pokusy o očištění jazyka zaměřily spíše na řeckolatinské termíny, avšak barokní autoři kvůli neznalosti pravidel slovtvorby jazyku příliš neprosplivali. Tento neblahý trend se přenesl i do počátečního obrozeneckého období. Řád do vytváření neologismů vnesl až Dobrovský, jenž slovtvorný systém spisovného jazyka popsal (1799, 1809). Purismus doby národního obrození měl kromě snahy jazyk očistit od cizojazyčných termínů také další cíl, totiž doplnit slovní zásobu o české odborné termíny a tím také dokázat, že čeština v neustálé konfrontaci s německým jazykem naprosto s přehledem obstojí.⁴⁸

V poslední třetině 19. století pak puristické snahy nabyly na intenzitě – puristé se nesnažili odstranit pouze cizí výpůjčky, ale i takové, jež byly v úzu víceméně zakořeněny. Vlnu tak silného nacionalismu spustila také Matice česká svým prohlášením, v němž mj. stálo: „...jazyk náš pořád více pozbývá původního rázu a kazí se tou měrou, že jest opravdu obávati se, aby v něm pravý duch český zúplna nevyhynul a nezbyl z něho leč pouhý prázdný zvuk.“⁴⁹ (Brus jazyka českého, Praha 1877:III)

Puristé za nejdůležitější kritérium správnosti jazykových prostředků považovali historickou kontinuitu, na jejímž základě rozhodovali, zda některý prvek má být nahrazen jiným, „adekvátnějším“, či nikoliv. Dalším kritériem byl výskyt prostředku v obecné mluvě a výjimečně brusiči uplatňovali i kritérium třetí, a to možnost doložit ten který prvek z jiných slovanských jazyků. Ostře se vymezovali proti složeninám, užívání verbálních substantiv, verbonominálním spojením či novým výrazům předložkové povahy, neboť takové výrazy podezřívali z německého původu.⁵⁰

⁴⁶Jako brusičství se označují snahy očistit jazyk od prvků považovaných za nežádoucí, pojem je odvozen pravděpodobně od názvu jazykové příručky Jiřího Kontance s názvem Brus jazyka českého z roku 1667. Více JELÍNEK, Milan. Purismus. In: PLESKALOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 540.

⁴⁷Milan Jelínek, Purismus, Encyklopedický slovník češtiny, str. 364

⁴⁸O purismu v českých dějinách více viz JELÍNEK, Milan. Purismus. In: PLESKALOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 540. nebo JELÍNEK, M. Purismus. In: Karlík, P.; Nekula, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 365.

⁴⁹Brus jazyka českého (1877: III)

⁵⁰Podrobněji viz JELÍNEK, M. Purismus. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 365.

Purismus svým působením zásadně omezoval rozmanitost spisovné češtiny, bránil rozšiřování slovní zásoby jazyka a jeho dalších prostředků, čímž také značně omezoval jeho komunikační funkce (chyběly například výrazy pro vyjádření abstraktních pojmů a vztahů). Nahrazování jazykových prostředků výrazy ze starších období vývoje jazyka vedlo k archaizaci spisovné normy a jazyk se tím destabilizoval. Kodifikace byla závazná, neboť byla považována za jedinou správnou možnost užívání českého jazyka, a byla prosazována nikoliv pouhými doporučeními, jak je tomu dnes, ale příkazy a zákazy.⁵¹

I přes nekompromisní ráz puristických snah se našla řada spisovatelů, kteří takovou jazykovou praxi odmítali – zčásti i díky samotným strůjcům těchto příkazů, neboť ti nebyli ve svých nařízeních vždy zajedno. Příliš germanismů se nakonec puristům vytlačit nepodařilo a koncem 19. století už jejich snahy výrazně oslabily, zejména díky mladogramatikovi Janu Gebauerovi.⁵²

Roku 1916 byl založen časopis *Naše řeč*, jenž si jako svůj cíl vytyčil péči o jazykovou kulturu. Po první světové válce se podílel na degermanizačním procesu (či odrakouštění), což byl logický a spontánní projev obranných pozic národa, nicméně pod vedením Josefa Zubatého a Václava Ertla se stále hovoří o purismu umírněném – jevy nařčené z cizího původu totiž často spíše obhajovali, než zatracovali⁵³. Když se roku 1929 ujal vedení *Naší řeči* Jiří Haller, vrátil se časopis k puristickým praktikám poslední třetiny 19. století, konzervativní stanovisko nad střízlivými úvahami zcela převládlo. Cílem jazykové kultury se pro časopis stala opět jazyková čistota a odmítány byly i prostředky již zdomácnělé, u nichž se vyskytla pochybnost o českém původu. Prostřednictvím *Naší řeči* se do oblasti kultury jazyka vrátila také přísná příkazová politika.

Toto stanovisko však nebylo pro řadu uživatelů spisovného jazyka – tedy zejména pro literární tvůrce – přijatelné a vyvolalo aktivní odpor. Bylo důležitým podnětem pro jazykovědce Pražského lingvistického kroužku, aby se proti puristické *Naší řeči* ostře vymezili.

⁵¹NEBESKÁ, Iva. *Jazyk - norma - spisovnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, 159 s. Acta Universitatis Carolinae, s. 112.

⁵²Jan Gebauer v mnoha případech dokázal předbarokní původ jazykových prostředků považovaných za germanismy a etymologickou nesprávnost jejich náhražek. K puristům byl však i přesto shovívavý.

⁵³Václav Ertl dokonce na rozdíl od puristů prosazoval jako nejvyšší kritérium jazykové správnosti literární úzus (tzv. teorie „dobrého autora“). Více viz ŠLOSAR, Dušan. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Vyd. 3., opr. a dopl. Brno: Host, 2009, 178 s., s. 127.

1.8. Pražský lingvistický kroužek a teorie spisovného jazyka

Vůči puristickým praktikám v českých zemích spojeným s činností časopisu *Naše řeč* a jejího hlavního redaktora Jiřího Hallera, jenž se svými zásadami vrátil do období puristických tendencí poslední třetiny 19. století, se vymežila pražská škola se svým institucionálním centrem v podobě Pražského lingvistického kroužku, který na přelomu 20. a 30. let 20. století v Tezích, předložených prvému sjezdu slovanských filologů v Praze, zformuloval (mimo dalších důležitých poznámek k jazykovědné metodologii, konkrétní lingvistické práci a programovým úkolů) principy teorie spisovného jazyka⁵⁴. Tématu jazykové kultury se věnuje teze třetí, zaměřená na zkoumání jazyků rozličných funkcí, zejména jazyka spisovného, dále teze devátá, jež připomíná význam funkční jazykovědy pro kulturu a kritiku slovanských jazyků, a teze desátá, která předkládá požadavky na jazykovou výchovu na středních školách.

Předmětem teorie spisovného jazyka mělo být podle PLK zkoumání a stanovení funkcí spisovného jazyka, jeho rozvrstvení, vývojové tendence a také zásady odborné péče o kulturu spisovného jazyka a kulturu vyjadřování.⁵⁵ Antipuristické přednášky členů PLK vyšly roku 1932 souhrnně jako sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*, od roku 1935 pak PLK vydával jakožto svůj publikační orgán časopis *Slovo a slovesnost*⁵⁶. Autoři sborníku zastávali názor, že spisovná norma není jen pasivně tvořena většinovým územ, nýbrž že do procesu udržování stability jazyka je třeba zasahovat aktivně a pečovat o něj – právě tuto péči nazývali kulturou jazyka.

Členové PLK se ohradili proti nacionálně omezenému a historizujícímu purismu, pojetí jazyka bylo v rámci teorie spisovného jazyka funkčně strukturní, mělo směřovat k tomu, aby jazyk sloužil kultivovanému vyjadřování v psané i mluvené formě. Dále si kladla za cíl posílit prestiž spisovné češtiny, takže důraz byl kladen zejména na ty funkce spisovné češtiny, které toho byly schopny: funkce jazyka umělecké literatury, odbornou a správní terminologii, společenskou konverzaci. Právě hluboký vztah teorie spisovného jazyka ke spisovné češtině především je důkazem toho, že se od tradičního pojetí nedistancovala úplně. Oproti purismu měla mít teorie jazykové kultury obecnou platnost a přijímat takovou regulaci jazyka, jež nebude omezovat jeho výrazové možnosti. Od dosavadní tradice se však teorie jazykové kultury zcela neodtrhla, což dokládá fakt, jak stěžejní

⁵⁴Hlavními autory teorie spisovného jazyka jsou Bohuslav Havránek a Vilém Mathesius, podíleli se i další členové PLK (Roman Jakobson a Jan Mukařovský).

⁵⁵ NEBESKÁ, Iva. Teorie spisovného jazyka. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 485.

⁵⁶ Časopis *Slovo a slovesnost* byl vydáván PLK až do 13. svazku z roku 1952, poté byl znárodněn. Viz VYKYPĚL, Bohumil. Pražská škola. In: PLESKALOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 150.

hodnotu přikládali členové PLK spisovnému jazyku, jehož normu považují za kritérium jazykové správnosti, a jak detailně promyšlené a obsahově naplněné je vymezení pojmů, jež jsou pro lingvistickou vědu stěžejní dodnes (např. teoretické vymezení pojmů norma, úzus, kodifikace). Podle Bohuslava Havránka musí být „základem péče o spisovný jazyk teoretické poznání existující normy současného spisovného jazyka [...] Pramenem jejím je [...] průměrná literární praxe jazyková za posledních padesát let“⁵⁷.

Představitelé Pražské školy chovali ke spisovné češtině velký respekt a mimořádně dbali o jeho kultivaci s přesvědčením, že teoretické zásahy do jazyka jsou mu prospěšné. To se však v současné jazykovědné praxi stalo jedním ze stěžejních důvodů, proč je teorie jazykové kultury podle PLK kritizována.

Podle Bohuslava Havránka je kultura spisovného jazyka především „vědomé teoretické pěstění spisovného jazyka, totiž snaha a práce vědy o jazyce, lingvistiky, usilující o zdokonalení a prospěch spisovného jazyka“⁵⁸. Lingvisté tak podle něj mohou spisovnému jazyku pomoci tím, že pomáhají vytvářet jeho normu, stabilizovat ji a podporovat jazyk v tom, aby měl bohatou zásobu jazykových prostředků, které dokážou uspokojit všechny nároky, které jsou na jazyk kladené. „Kodifikací (jazykové) normy a dobrým popsáním jeho prostředků pomáhá jazykovědná práce je poznat a užívat i jiným.“⁵⁹ Havránek definuje normu jako soubor jazykových prostředků lexikálních i gramatických, jež jsou užívány pravidelně. Rozlišuje přitom jazyk spisovný a lidový, přičemž do normy lidového jazyka náleží to, co kolektiv jeho mluvčích sám přijme, a rozhoduje o ní tedy úzus. Oproti tomu do normy spisovného jazyka náleží podle Havránka to, co je v úzu spisovné. Sám úzus přitom normu spisovného jazyka nevytváří – ta vzniká vždy s pomocí teoretických zásahů, protože se jedná o mnohem složitější soubor prostředků, její funkce jsou rozvinutější a požadavek na její stabilitu je důraznější. „Tím se stává, že teoretik jazyka (...) do vývoje lidového jazyka sice přímo nikdy nezasahuje, lidový jazyk je mu jen předmětem poznání, do vývoje spisovného jazyka však může zasáhnouti a často zasahoval i zasahuje.“⁶⁰

1.9. Kritika teorie jazykové kultury

Teorie jazykové kultury se dlouhodobě stala základem péče o spisovný český jazyk, avšak kritiky

⁵⁷ WEINGART, Miloš. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Československá akademie věd, 1963.

⁵⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: Havránek, B.; Weingart, M. (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 32-84.

⁵⁹ Tamtéž, s. 34.

⁶⁰ Tamtéž, s. 35.

předních jazykovědců ušetřena nebyla. V 60. letech 20. století probíhaly na stránkách časopisu *Slova a slovesnost* diskuse o tom, že se stále nedaří spisovnou normu ukotvit v povědomí mluvčích tak, aby její výrazové prostředky používali nikoliv vědomě, ale spontánně. V jazyce stále chyběly stylově neutrální synonymní tvary, kodifikovaly se takové, které byli mluvčími považovány za knižní či archaické. Podle přispěvatelů byla funkce spisovné češtiny přeceňována na úkor prostředků z jiných variet národního jazyka. Naopak důležitější roli získala čeština obecná.⁶¹⁶²

Zdeněk Starý (1989) svou kritiku založil mj. na jisté podobnosti v teorii spisovného jazyka a tolik odmítaných puristických tendencích, a to zejména co se týče postoje k barokní a postbarokní češtině. Nazývá tento jev „syndrom národního údělu“. „Pocit tíhy českého národního osudu zanechává stopy i na jejich⁶³ přístupu k češtině baroka i doby postbarokní. Ne sice v tak nápadné a emocionálně vyhocené podobě jako u puristů, nicméně oč je vliv národního údělu nenápadnější, nesnáze postřehnutelný, o to snáze může být jeho účinek všeobecně přijímán.“⁶⁴ Podle Světlý Čmejrkové a Františka Daneše lze naopak ve snahách teoretiků spisovného jazyka pozorovat spíše úmysl překonat frustraci z malosti národa, k němuž patříme, a přiklonit se od národního postoje k občanskému.

Podle Ivy Nebeské, která názory Pražské školy konstruktivně kritizuje ve své publikaci *Jazyk – norma – spisovnost*⁶⁵, jež vyšla v roce 2003, a zároveň je uvádí do novodobějších souvislostí, není zásadní rozdíl mezi normou spisovného a normou lidového jazyka (jak je definoval Bohuslav Havránek) v jejich podstatě, ale v míře jejich závaznosti a uvědomělosti.⁶⁶ Analýzou textů Pražské školy a jejich srovnáním se soudobou jazykovou situací došla Nebeská k závěrům, že slabým místem teorie spisovného jazyka a pojmu spisovná norma je vlastní pojem spisovnost, jehož definice není zcela jednoznačná. Očekávání, jež představitelé Pražské školy měli v souvislosti s postupným upevňováním spisovné normy v povědomí českých mluvčích (a tedy zcela spontánní užívání spisovného jazyka i v běžných každodenních komunikacích), se nenaplnila a rozestup mezi kodifikovanou normou a běžným územ se v rámci teorie spisovného jazyka nepodařilo překonat.⁶⁷

⁶¹ SVOBODOVÁ, Jana a kol. *Fenomén spisovnosti v současné jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011, s. 46.

⁶² K těmto názorům se ze současných lingvistů přiklání např. Petr Sgall, František Čermák, Jiří Hronek či Václav Cvrček.

⁶³ Teoretiků spisovného jazyka.

⁶⁴ STARÝ, Zdeněk. *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Karolinum, 1995.

⁶⁵ NEBESKÁ, Iva. *Jazyk – norma – spisovnost*. Praha: Karlova univerzita, 2003.

⁶⁶ Tamtéž, s. 15.

⁶⁷ Tamtéž, s. 42.

1.10. Koncept minimální intervence

Václav Cvrček vzbudil velkou vlnu diskusí, když ve své studii z korpusové lingvistiky *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*⁶⁸ vyslovil své radikální názory, jež navázaly na připomínky jeho předchůdců. Podobně jako Iva Nebeská poukazuje na to, že není zcela zřejmé, co je a co není spisovné a na základě jakých kritérií se dá spisovnost prostředku zjistit, protože pojem spisovnost dosud nebyl „uspokojivě definován“⁶⁹. Spisovnost se podle něj navíc často (a mylně) spojuje s psanými projevy, což vede k tomu, že bychom v ideálním případě měli mluvit tak, jak píšeme (a podotýká, že to je nejen v češtině zcela nereálné).⁷⁰ Teorii jazykové kultury kritizuje za to, že se nedokázala zbavit vlivu purismu na jazykovou situaci, ač její snahy byly zřejmé, což se projevuje především právě intervenční povahou teorie jazykové kultury (tedy její preskriptivní kodifikací a striktním rozdělováním prvků na spisovné a nespisovné). Podle Václava Cvrčka „lingvistika nedisponuje objektivními kritérii pro hodnocení toho, co je v jazyce správná (žádoucí, kultivované apod.), nemůže proto v tomto směru do jazyka smysluplně intervenovat“⁷¹ – argument zastánců teorie jazykové kultury, že je teoretických zásahů do jazyka třeba kvůli jeho kultivaci, tak pozbývá smyslu.

Cílem Cvrčkova konceptu minimální intervence je tedy „přiblížit jazykovou situaci (...) co nejvíce stavu, ve kterém existuje spontánně ustavený řád jazykových a komunikačních zvyklostí, který si mluvčí osvojují se získáváním mateřského jazyka a který je lingvisty ‚pouze‘ pasivně zaznamenáván“⁷². Koncept minimální intervence nabádá, aby lingvistická bádání využívala objektivní měřítka, kterými jsou podle Václava Cvrčka frekvence, mluvenost (resp. psanost) a regionální příznakovost (resp. celonárodnost), a také se opírala pouze o reprezentativní množství relevantních lingvistických dat, která poskytují rozsáhlé a reprezentativní korpusy (ovšem nevysvětluje, jak by měl reprezentativní korpus přesně vypadat, ani jak ho dosáhnout). Zároveň navrhuje, aby byla intervence do jazyka ze strany jazykovědy vědomě oslabována pluralitou deskriptivních kodifikací, které by měly dostatečně jasně upozornit na to, s jakým cílem jsou vytvořeny a jaké funkce upřednostňují.⁷³

Právě poslední zmíněný bod Cvrčkova konceptu je často kritizován zejména proto, že požadavek na vytvoření většího množství kodifikačních příruček by vedl ke zmatení nejen běžných uživatelů

⁶⁸ CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a koncept minimální intervence*. Praha: Lidové noviny, 2008.

⁶⁹ CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010, s. 23.

⁷⁰ Tamtéž, s. 23.

⁷¹ CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 230 s. Studie z korpusové lingvistiky, s. 35.

⁷² Tamtéž, s. 36.

⁷³ CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010, s. 36.

jazyka, ale způsobil by obrovské komplikace také při vzdělávacím procesu. Autoři článku *První korpusová mluvnice*⁷⁴ navíc upozornili na zásadní nedostatky Cvrčkovy kontroverzní *Mluvnice současné češtiny*⁷⁵, která kromě několika terminologických nejasností dokonce poněkud opomíjí zásadní požadavek z jeho konceptu minimální intervence, a sice práci s rozsáhlými a reprezentativními korpusy. Autoři *Mluvnice současné češtiny* totiž vycházejí zejména z korpusů SYN2005⁷⁶ a ORAL2006⁷⁷, k BMK⁷⁸ bylo dle jejich vlastního vyjádření přihlíženo pouze v dílčích případech, čímž ze svého lingvistického bádání téměř vypustili oblast Moravy a Slezska.

Je na místě zmínit, že se kloníme spíše k tradičnímu postoji k péči o jazyk a jeho kulturu, neboť i přes své nedostatky, jež byly lingvisty oprávněně kritizovány, bere ohled na své kulturně společenské zázemí a také na tradiční postavení spisovného jazyka, který pro český národ představuje důležitou kulturní hodnotu, jež byla dlouhodobě budována.

⁷⁴ KOSEK, Pavel a kol. *První korpusová mluvnice češtiny*. Naše řeč, 94, 2011, s. 142-152.

⁷⁵ CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010.

⁷⁶ Korpus SYN2005 obsahuje psané texty z let 2000 až 2004 z beletrie, publicistiky a odborné literatury.

⁷⁷ Korpus ORAL2006 obsahuje mluvenou češtinu z oblastí českých nářečí v užším smyslu.

⁷⁸ Brněnský mluvený korpus zaznamenává autentickou tematicky nespécializovanou mluvu města Brna.

4. Jazyk a média

Jazyková kultura již v průběhu 30. let 20. století neoznačovala jen úroveň spisovného jazyka a možnosti, které tento jazyk svým uživatelům poskytuje, zahrnovala v sobě také činnosti kultivační a regulativní – tedy takové, jež měly za cíl současnou úroveň jazyka zlepšovat (díky různým proměnám, které však většinou nebývají zásadní), nebo ji zachovávat a stav jazyka chránit – viz kap. 2.2. Iniciátory zásahů do zejména spisovné podoby jazyka bývají nejčastěji instituce, jež vydávají kodifikační příručky (slovníky, mluvnice, pravidla), patří k nim ale i jednotlivci z řad vědců, spisovatelů či veřejných osobností nebo právě pracovníků médií, kteří svým výběrem jazykových prostředků často zásadním způsobem ovlivňují podobu jazykového úzu a hodnotových postojů lidí vůči němu. Vedle kultury jazyka se vyčlenila také kultura řečová, čímž se „přesněji vymezil rozdíl mezi jazykovou správností, to je respektováním platné kodifikace, a řečovou kultivovaností, která je založena na přiměřeném, ale současně také osobitým a neotřelém výběru jazykových prostředků vzhledem k účelu sdělování“ (Kraus, 2010, s. 133). Proto se předmětem jejího zájmu stává kromě spisovné češtiny také vrstva nespisovných jazykových prostředků, které jsou pro komunikaci nesmírně důležité a jež se v médiích v různých situacích hojně vyskytují.

Aktivní užívání takových prostředků v mediální komunikaci⁷⁹, tedy v prostoru, který je ve společnosti považovaný za veřejný, dává podnět k četným diskuzím o postavení prestižního jazykového útvaru a vztahu obecné a spisovné češtiny právě v této sféře. Jak ve svém příspěvku podotýká Jan Jiráček, „mediální komunikace je — dnes patrně nejvýznamnějším — projevem veřejného komunikování a současně tato mediální komunikace je oblastí, jež ‚oficiálnost‘ veřejné komunikace (...) nejvíce destabilizuje“⁸⁰. Mediální sdělení totiž ani zdaleka nemají povahu výhradně oficiální, ba naopak – v prostoru veřejného komunikování se stále častěji zcela běžně vyskytují také sdělení neveřejná, či dokonce intimní a zábavní, pro které se spíše hodí užití obecné češtiny. Tím se jí také přiznává pozice útvaru národního jazyka, jenž je vhodný právě pro tyto typy mediální komunikace. Tato mediální sdělení jsou tak odrazem kultury daného společenství a kultury jeho jazyka.

Obecněčeské rysy jsou však v mediální komunikaci stále vnímány negativně, jako nežádoucí. Cit

⁷⁹Mediální komunikaci chápeme jako označení veškerých komunikačních aktivit, které se dějí prostřednictvím masových či síťových médií (viz např. JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007.).

⁸⁰JIRÁK, Jan. Diskuze o užívání spisovné češtiny z hlediska medializace veřejné a soukromé komunikace. *Naše řeč* [online]. 2006, 89(1), 15-20 [cit. 2016-01-05]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7865>

pro vnímání funkční a situační diferenciaci národního jazyka je totiž součástí komunikační kompetence – například v soukromí je běžné nehovořit výlučně spisovnou češtinou, naopak v oficiálních a veřejných projevech je spisovná čeština jakožto prestižní varieta českého jazyka zcela běžná, posluchači, diváci a čtenáři ji dokonce očekávají a vyžadují, „protože spisovný jazyk je útvarem prestižním, celonárodně srozumitelným, mnohofunkčním a terminologicky propracovaným. A také proto, že ho velká část uživatelů jazyka považuje za základní prostředek dorozumění všude tam, kde je zapotřebí nadřadit požadavek všeobecné srozumitelnosti a přijatelnosti (tedy hledisko čtenáře nebo posluchače) hledisku autora osobního stylizačního pohodlí (nebo dokonce nedbalosti) a krajní úspornosti vyjádření“ (Kraus, 2010, s. 136). Přesto nejsou hranice mezi spisovnou a nespisovnou češtinou v rámci komunikace nijak výrazně vymezeny, leckdy je dokonce užití nespisovného jazyka (např. prostředku z obecné češtiny či z nářečí) záměrné – má zdůraznit osobitost řečníka/autora textu, jeho nezávislost na konvencích, příslušnost k elitní skupině atd. a má tedy funkci slohovou.⁸¹ To ovšem nezaručuje, že stejnou funkci tomuto prostředku přisoudí i posluchač/čtenář, jeho hodnocení se od záměru autora může značně lišit.

Za hranicí spisovného jazyka se obvykle pohybuje zvláštní skupina jazykových jevů – obhroublé výrazy a vulgarismy. Užívání i hodnocení takových výrazů je úzce spjato právě s jejich užíváním ve veřejné (mediální) komunikaci a jejich akceptování nebo tabuizování „dokládá těsnou vzájemnou souvislost mezi kulturou jazyka a kulturou daného společenství“⁸²

Mateřský jazyk je v tomto kontextu vnímán nikoliv pouze jako nástroj sloužící k dorozumění, ale také jako velmi významná kulturní hodnota a zároveň jako výpověď o stavu české společnosti. Kritiku současné úrovně českého jazyka, jak je prezentován v mediální sféře, vnímá veřejnost jako součást snah o udržení národní identity a kultury, které jsou neustále vystaveny ohrožení ze strany globalizačních procesů.⁸³

1.11. Způsoby vyjadřování v médiích

Protože se tato práce zabývá především rozбором psaných mediálních textů s důrazem na jejich jazykovou kvalitu, je třeba se v teoretické části zabývat kromě národního jazyka jako takového, jeho diferenciaci a vývoje péče o něj zejména způsoby vyjadřování a cílem, který má jazyk v různých situacích plnit, a nabídnout definici stylu, jenž je pro komunikaci hromadnými prostředky

⁸¹KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010.

⁸²Tamtéž, s. 137.

⁸³Tamtéž, s. 142.

charakteristický. „Žurnalistické projevy se stávají důležitým pramenem pro poznání vývojových tendencí spisovného jazyka. V souvislosti s vývojem jazyka, s přibývajícím úkoly a s novou společenskou funkcí masmédií komunikace lze také předpokládat vývoj rozsahu a kvality nejen stylové vrstvy publicistického stylu, ale i jeho specifických žánrů (útvárů).“⁸⁴

Podle nejzákladnějších kritérií, jakými jsou funkce a cíle jazykového vyjadřování, rozdělujeme tedy funkční styly do celkem pěti kategorií: styl prostěsdělovací, odborný, umělecký, publicistický a administrativní. Nabízí se vysvětlení, že učí-li se celkem o pěti stylech, existuje také pět oblastí komunikace, které jsou pro mluvčího národního jazyka nejzávažnější, avšak vědecká praxe však prokazuje existenci i dalších stylů (např. esejistického). Toto rozdělení není tedy definitivní, pro naše potřeby však dostačující, neboť následující kapitola se zabývá výhradně stylem publicistickým, jenž je v publikacích o české stylistice vymezen i přes svou bohatou vnitřní stylovou rozrůzněnost poměrně komplexně.

Funkční styl publicistický, jenž je zobecněním stylových jevů při mediální komunikaci (tedy komunikaci hromadnými sdělovacími prostředky jako jsou noviny, rozhlas, televize), plní vedle své funkce informativní (zpravovací, sdělné, komunikační) ještě funkci persvazivní, působící, ovlivňovací. Na základě těchto funkcí jsou také vybírány jazykové prostředky, jimiž se tento styl vyznačuje. „Užívaná stylová vrstva prostředků publicistického stylu představuje vzhledem k různým aspektům (jimiž jsou např. spisovnost a nespisovnost, frekvence užití výrazu, jeho dobový výskyt aj.) vrstvu veskrze nehomogenní. Styl publicistický nejenže je založen na spisovném jazyce, ale je také významným zdrojem jeho proměn. Specifický rys publicistických projevů dotvářejí a základní funkci publicistiky pomáhají někdy uskutečnit i prostředky nespisovné (v písmu obvykle uváděné v uvozovkách, nikoli však důsledně).“⁸⁵ Ačkoliv je vrstva jazykových prostředků užívaných ve stylu publicistickém relativně stabilní, vlivem společenských změn se průběžně mění; osobité výrazy tohoto stylu nazýváme publicismy. Bývají to často pojmenování jednoslovná (*tunelovat, masmédiium*) i víceslovná (*politické spektrum, časový horizont*), ale i frazémy (*praní špinavých peněz*). Část publicismů z minulého období vždy přetrvává do období současného, v čemž lze podle M. Čechové v publicistickém stylu spatřovat jistou formalizaci jazyka.

Mezi osobité jazykové prostředky náležející publicistickému stylu patří obrazná pojmenování, jež mohou být při nepřilíš častém užívání prostředkem stylové aktivizace (např. *startuje smršť*

⁸⁴ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 249.

⁸⁵ Tamtéž, s. 250.

lednových slev; šňůry aut před ospalou celnicí zmizely; ...). S narůstající frekvencí užití obrazného pojmenování jejich stylová aktivnost klesá (např. *otevřely se brány výstaviště; otevírají se brány naší nejvyšší hokejové soutěže;...*), více či méně stylově aktivní jsou ale všechny obrazové prostředky. V publicistice se objevují i v útvarech nebeletristických, ve stylu zpravodajském (novinová nebo rozhlasová a televizní zpráva, noticka), ale především v žánrech analytických (úvodník, komentář, referující novinový článek).⁸⁶

Je zapotřebí si uvědomit, že publicistické texty (mluvené i psané) vznikají často s rychle a s minimální možnou přípravou, ale zároveň je na ně kladen požadavek udržet si určitou prestiž a úroveň, nikoliv jen obsahovou, ale i formální. V tom autorům mediálních sdělení pomáhá modelovost, stereotypnost, automatizace vyjadřování, která ovšem nenaplnuje funkci získávací, a tak jsou tyto prostředky využívány, ale leckdy také vědomě porušovány – nikoliv jen titulky, grafickým odlišením či použitím jiného než jazykového materiálu, ale také výběrem jiných, neočekávaných jazykových prostředků; předpokládáme, že takové tendence potvrdí také výsledky naší analýzy. „Opakovanost je trvale překonávána užitím vyjádření nového, stylově aktivního. Nadto se výrazové prostředky žurnalistiky s rozvojem celé stylové oblasti rozvíjejí a mění a dochází k jejich diferenciaci a specifikaci.“⁸⁷

Podle odborných publikací zabývajících se českou stylistikou (např. *Česká stylistika*⁸⁸) můžeme v rámci publicistického stylu dále rozlišit dílčí funkční styl zpravodajský, publicistický styl v užším smyslu neboli styl analytický a publicistický styl beletristický. Protože se v analytické části práce setkáváme s téměř všemi zmíněnými typy publicistického stylu, v následujících kapitolách poskytneme jejich stručnou charakteristiku a uvedeme jazykové prostředky, které jsou pro jednotlivé styly typické, uvedeme jednak rysy, jež jsou všem dílčím stylům společné (a charakterizují tedy publicistický styl), a také rysy, v nichž se jednotlivé styly liší a díky kterým je tedy možné je rozpoznat.

1.11.1. Zpravodajský styl

Základní funkcí je v případě sdělení podávaných zpravodajským stylem funkce informativní, tedy zpravovací. Takové komunikáty mají podávat věcné informace o nových a zejména aktuálních

⁸⁶ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 253.

⁸⁷ Tamtéž, s. 250.

⁸⁸ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

jevech, je pro ně tedy typická snaha o co největší rychlost, neboť původci takových sdělení jsou omezeni časem, resp. délkou zpráv. Z toho důvodu také bývají zpravodajská sdělení strohá, přímá, stručná, jsou plná faktů a srozumitelných pojmů tak, aby informace byla předána (co možná nejobjektivněji) a zároveň odpověděla na základní otázky (co se stalo, kdo to udělal, kdy, kde), avšak neposkytuje hlubší analýzu, pro niž není ve vypjaté situaci většinou čas ani prostor.

Co se týče výrazových prostředků ve zpravodajském stylu užívaných, jedná se spíše o konkrétní výrazy převážně z neutrální vrstvy spisovného jazyka, které mají vyjádřit nezaujatou a úplnou informaci, spíše než jazykový materiál má upoutat samotný obsah sdělení. Podání je neosobní a formulace velmi stručné, typická je také automatizace vyjádření. Výrazná je ve zpravodajském stylu modelovost a z ní plynoucí stereotypnost užívaných jazykových prostředků a stabilizace slovníku, jež autorům takových textů velmi usnadňují práci. Lexikum zpravodajského stylu je tvořeno z velké části ze slov přejatých (dnes zejm. anglicismů – *dealer, hodling, market* apod.). Morfologické prostředky vyskytující se ve sděleních zpravodajského stylu zahrnují nejširší škálu od hovorových až po knižní, avšak nejčastěji jsou prostě spisovné a stylově nepříznačné. V psané formě, již se tato diplomová práce zabývá, se stále častěji vyskytují varianty knižní až archaické (infinitivy *-ti, -ci* nebo v lexiku výrazy *posléze, nikterak, pakliže* aj., jež se také díky médiím vracejí do běžného úzu). Jak vyplývá z výše zmíněného, syntax zpravodajského stylu není a nemůže být složitá, aby bylo zachováno kritérium rychlosti a srozumitelnosti pro zpravodajské texty tolik příznačné. Věty jsou krátké, často s větším počtem rozvíjejících členů a naopak s nízkým počtem plnovýznamových sloves. Velmi charakteristické jsou pro zpravodajský styl polovětné konstrukce či konkretizující a vysvětlující apozice.

Rozlišujeme několik základních zpravodajských útvarů, mezi něž patří zpráva, rozšířená zpráva, oznámení, komuniké, dále pak publicistický referát, jenž má publicistické rysy nejen co se týče užití výrazových prostředků, ale také svým základním funkčním zaměřením a cílem, na přechodu mezi zpravodajským a publicistickým útvarem stojí reportáž či beletrizovaná reportáž. Útvary psaného zpravodajství začínají často stěžejní informací, která je primárně a záměrně umístěna většinou již v novinovém titulku, jež se tak stávají plně funkční součástí zpravodajského žánru.⁸⁹

1.11.2. Publicistický styl v užším smyslu (styl analytický)

Kromě zprostředkování informací, které je typické i pro zpravodajský styl, mají sdělení

⁸⁹ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 291.

publicistického stylu v užším smyslu za cíl informace analyzovat, komentovat a hodnotit, a jejich funkce je tedy persvazivní (přesvědčovací), získávací, ovlivňovací a také formativní. Předání informací přitom není tak důležité, neboť útvary analytického stylu se často zabývají informacemi již známými, ale obohacují je o analýzu s argumentací a prezentují určitý (autorův) postoj k nim. Bartošek rozlišuje několik typů tohoto dílčího stylu, mezi něž patří publicistika analytická, beletrizující, blábolivá, manipulátorská a úvahová (spekulativní), nyní je velmi populární její specifický typ – publicistika investigativní (pátrací).

Jevy, které jsou pro publicistický styl v užším smyslu typické, zahrnují modelovost a automatizaci vyjádření, převládají však prostředky stylové aktualizace a aktivizace. Ty nejsou v jazykovědě nové, už ve sborníku Pražského lingvistického kroužku je definuje Bohuslav Havránek takto: „Automatizací rozumíme tedy takové užívání jazykových prostředků, a to buď izolovaných, nebo vzájemně spojovaných, jaké je obvyklé pro určitý úkol vyjádření, totiž takové, že výraz sám nebudí pozornost, vyjádření po stránce formy jazykové se děje a je přijímáno jako konvenční... Aktualizací naopak rozumíme užití jazykových prostředků takovým způsobem, že samo budí pozornost a je přijímáno jako neobvyklé, jako zbavené automatizace, dizautomatizované, např. živá básnická metafora (na rozdíl od lexikalizované, která je automatizována).“⁹⁰ V analytickém typu publicistického stylu je patrná snaha o oživení sdělení nezvyklou formou a/nebo užitím výrazu v nevšedním kontextu – právě zde se uplatňují četná obrazná pojmenování, metafory, metonymie, různé tropy a figury a další prostředky. Takové upoutání pozornosti příjemce mediálního sdělení přispívá k tomu, že komunikát úspěšně plní funkci přesvědčovací a získávací.

Dalším aspektem, jenž přispívá k plnění funkcí publicistickému stylu připisovaných, je časté vyjádření postoje autora v mediálním sdělení. To může být obsaženo nepřímou, v již zmíněných obrazných pojmenováních, nebo ve formulacích, jež názor autora vyjadřují přímo (formulace jako *domnívám se, nemyslím si* apod.). Autor také může prezentovat postoj třetí strany (*věřitelé to těžce přijmou*) nebo přesvědčovat příjemce mediálního sdělení pomocí formulací, jež apelují na občanské povinnosti člověka, jeho dobré mravy a etické chování nebo na vlastnosti, jako jsou čest, hrdost či solidarita.⁹¹ Zároveň komunikáty této publicistické funkční sféry představují nižší stupeň manipulativního textu.

⁹⁰HAVRÁNEK, Bohuslav. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 34-35.

⁹¹ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 296.

Mezi útvary, jež řadíme k publicistickému stylu v užším smyslu, patří úvodník, komentář, glosa, novinářský posudek, novinářská recenze a kritika, jež jsou primárně útvary odborné komunikace, které se postupně přizpůsobují publicistickým normám, dále interview, projev, proslov, diskuse, debata, polemika či reportáž.

1.11.3. Beletristický styl

V beletristickém stylu vystupují do popředí nejzřetelněji individuální rysy původce projevu, to znamená, že bývají nejvíce subjektivní (často například obsahují autorské neologismy). Vyjádření v žánrech tohoto stylu bývají výrazně beletrizovaná a kromě funkcí typických pro publicistický styl mají také funkci estetickou. Od čistě beletristických útvarů se však liší tím, že jsou konkrétní a více se opírají o fakta, ačkoliv výrazovým materiálem a snahou o poetizaci textu se podobají spíše stylu uměleckému. Patří mezi ně novinářský fejeton, sloupek, črta, medailonek a beletrizovaná reportáž.

92

⁹²ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 296.

5. Analytická část

Následující část poskytne vhled do jazyka tištěných médií roku 1993, kdy v Olomouci proběhla stěžejní lingvistická konference na téma Spisovná čeština a jazyková kultura. Jazykovědci přispívali do diskuse o spisovné češtině a jazykové kultuře nikoliv v rovině obecné výklady akademického typu, ale naopak většinou hovořili ke konkrétním problémům, jež se do soudobé jazykovědy promítaly (a mnohé z nich jsou aktuální i nyní, po více než dvaceti letech). Hned patnáct z více než osmdesáti příspěvků z nejrůznějších oblastí se týkalo přímo kultury jazyka a řeči v žurnalistice a publicistice, tato část nás tedy bude z hlediska tématu diplomové práce zajímat nejvíce. Příspěvky vyšly souborně ve dvoudílné publikaci s názvem *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*⁹³.

1.12. Metodologie

Ke zkoumání obsahu tištěných médií byla vzhledem k charakteru práce zvolena kombinace kvantitativní a kvalitativní analýzy. Provedením předběžného šetření zkoumaného materiálu bylo stanoveno několik kategorií prostředků nespisovných nebo takových, které jsou z hlediska jazykové kultury vyjadřování v médiích sporné, a to na základě definic těchto prvků v teoretické části práce. Kategorie nebyly stanoveny náhodně, nýbrž pomocí kvantitativní analýzy, která ukázala, jaké prostředky se ve zkoumaných materiálech vyskytují nejčastěji a je tedy třeba jim z hlediska lingvistického věnovat pozornost. Tyto kategorie v následující části popíšeme, určíme motivaci použití jejich prostředků (pokud bude možné ji zobecnit natolik, aby bylo možné ji aplikovat na většinu prostředků spadajících do konkrétní kategorie) a porovnáme s příspěvky o spisovné češtině tak, jak byly otištěny ve sborníku olomoucké konference⁹⁴. Převládá tedy kvalitativní analýza tištěného mediálního obsahu, výběr vzorku pro kvalitativního obsahovou analýzu však přímo závisí na předběžných výsledcích šetření kvantitativní povahy.

1.13. Výzkumná otázka

Výzkumná otázka je nastolena už v samotném názvu práce. Ta se zabývá tím, zda vůbec a případně jak prostředky z nespisovné vrstvy národního jazyka a takové, jež jsou v rozporu s tradiční teorií, které se vyskytují v tištěných médiích v měsících předcházejících olomoucké konferenci o

⁹³ JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. – 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995.

⁹⁴ JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. – 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995.

spisovnosti a jazykové kultuře roku 1993, ovlivnily soudobé diskuse o spisovné češtině. Předpokládaným výsledkem je, že zejména na příspěvky, které se přímo týkají kultury řeči v žurnalistice a publicistice, má výskyt neadekvátních prostředků v médiích zcela zásadní vliv, neboť předpokládáme, že lingvisté při psaní svých příspěvků přímo vycházeli z dlouhodobého sledování žurnalistických a publicistických tendencí, které jsou zřetelně patrné i v námi zkoumaném vzorku.

1.14. Charakteristika výzkumného vzorku

Jako výzkumný vzorek byly stanoveny celkem dva celostátní deníky, které vycházely v roce 1993, a sice čtvrtletní období dubna, května a června. Kritériem pro výběr právě těchto dvou periodik jsou jejich jednotlivé náklady, a to podle evidence Kanceláře ověřování nákladu tisku České republiky (ABC ČR⁹⁵). V roce 1993 mělo ve všech třech sledovaných měsících největší náklad periodikum deník Blesk (duben - 411 751, květen - 364 359, červen – 361 770), druhým největším deníkem byl deník Rudé právo s nákladem 345 776 v dubnu, 328 513 v květnu a 323 453 v červnu.⁹⁶ Zde se diplomová práce odchyľuje od tezí, a to v rozsahu výzkumného vzorku – vzhledem k tomu, že jako hlavní výzkumná metoda byla stanovena kvalitativní obsahová analýza, která pouze vychází z předběžného šetření provedeného na základě rozboru kvantitativního, není nutné zkoumat tak rozsáhlé množství materiálu, neboť k rozboru jazykových prostředků deníků bohatě poslouží dva nejčtenější celostátní deníky dubna, května a června roku 1993, neboť dostatečně odrážejí žurnalistické a publicistické tendence tehdejší doby, zahrnují nejrůznější žánry publicistického stylu a poskytují tak komplexní vhlad do jazykových a vyjadřovacích kompetencí stylu hromadných sdělovacích prostředků tištěných.

Tato dvě periodika jsou zároveň vybrána proto, že jedno z nich zastupuje tisk neseriózní, druhé stojí na pomezí mezi seriózním tiskem a bulvárním tiskem, lze tedy předpokládat, že vzhledem k výši jejich nákladů jsou v té době oba deníky dostatečně reprezentativními zástupci svého druhu. Deník Blesk zastupuje tisk neseriózní, bulvární, tedy takový, který „přináší neověřené informace, specializuje se pouze na senzace a podává je jednoduchou a zábavnou formou, která nenutí k přemýšlení, ale pouhé konzumaci, (...) často také směšuje realitu s iluzemi a preferuje skandály a neštěstí, které prezentuje jako nejdůležitější zprávy“⁹⁷. Deník Blesk začal v Česku vycházet roku 1992 pod vydavatelstvím Ringier, rok poté co tento švýcarský koncern vstoupil na český trh, a brzy

⁹⁵ Audit Bureau of Circulations,

⁹⁶ Viz příloha č. 1 – Náklady deníků 1993.

⁹⁷ OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. 2., dopl. vyd. Praha: Libri, 2002. S. 32.

se stal nejprodávanějším deníkem v Česku (a toto prvenství drží i dnes).⁹⁸ Rudé právo vzniklo už roku 1920 jako ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa (KSČ), a hrálo tak velmi důležitou roli v propagandě režimu. Po sametové revoluci roku 1989 se však část redakce od KSČ odpoutala a začala deník Rudé právo vydávat sama⁹⁹. Podtitul *deník KSČ* byl nahrazen obecnějším výrazem *levicový list*.¹⁰⁰ Karel Hvizďala, podle jehož názoru v Česku čistě seriózní tisk chybí, i například Jan Jiráček řadí deník Právo na škále bulvární tisk – pop-noviny – seriózní tisk do kategorie tzv. pop-novin, tedy tiskovin, jež vyplňují prostor mezi tiskem bulvárním a tiskem populárním, jež „se snaží být pokud možno pro každého, aby si tam své našel ten, kdo chce bouračku na D1, i ten, kdo hledá esej významného historika“¹⁰¹.

Do výzkumného vzorku byly zahrnuty všechny výtisky obou periodik po dobu sledovaných tří měsíců (duben, květen, červen roku 1993), včetně páteční přílohy Rudého práva Styl a sobotní přílohy Čtení na sobotu, z analýzy bylo vynecháno nedělní číslo Blesku, které nevycházelo pod názvem Blesk, nýbrž Nedělní Blesk.

1.15. Kategorie proměnných

Na základě předběžného výzkumu, jenž spočíval v prostudování prvních pěti čísel obou zmíněných periodik, byly stanoveny kategorie proměnných, do nichž byly na základě definic uvedených v teoretické části práce řazeny jazykové prostředky nespisovné a takové, jež signalizují úpadek jazyka jako takového. Kódování probíhalo ručně, ze zkoumaného vzorku byly vypsány všechny jazykové prvky spadající do nespisovné vrstvy slovní zásoby a označeny zkratkou kategorie, do níž byly zařazeny. Z předběžného výzkumu vzešlo celkem XXX kategorií, jež se ve výzkumném vzorku běžně vyskytovaly. Jevy, jež byly zastoupeny pouze ojediněle, nejsou v práci brány v potaz.

- Kategorie:
- a) slangové výrazy (S)
 - b) obecněčeské výrazy a jazykové prostředky (OČ)
 - c) vulgarismy (V)
 - d) nová jednoslovná pojmenování (zkratková slova) (Z)

⁹⁸ Historie. In: *Czech News Center* [online]. Praha, 2014 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <http://www.cncenter.cz/clanek/1327/historie>

⁹⁹ Roku 1995 bylo Rudé právo přejmenováno na deník Právo a pod tímto názvem vychází dosud.

¹⁰⁰ Rudé právo. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rud%C3%A9_pr%C3%A1vo

¹⁰¹ Sociál - UK Media. *Jan Jiráček: Na FSV jsou dva blízké, ale svébytné světy* [online]. Praha: UK Media, 2012 [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: social.ukmedia.cz

- e) argot (A)
- f) gramatické chyby (CH, I)
- g) sémantické prohřešky (D)

Na základě reprezentativních zástupců byly jednotlivé kategorie nadále podrobeny důkladné kvalitativní analýze a srovnány s příspěvky jazykovědců do diskusí o spisovné češtině a jazykové kultuře, jež probíhaly roku 1993 na olomoucké lingvistické konferenci.

1.15.1. Slangové výrazy

V analyzovaných periodikách se z nespisovné vrstvy národního jazyka vyskytují nejčastěji výrazy slangové, kterých je z jazykových prostředků, jež nekorespondují se spisovnou varietou jazyka, naprosto největší množství. Funkce užití takových výrazů v hromadných sdělovacích prostředcích jsou poměrně jednoznačné a z kontextu odvoditelné, popíšeme je na následujících konkrétních příkladech. V obou spojeních *Šťáva přijde draho* (Blesk. 1993, 2[76]), *Kradl „šťávu“ ze sloupu* (Rudé právo. 1993, 2[79]), je výraz *šťáva* uveden ve významu elektřina. Bulvární deník Blesk uvedl tento slangový výraz bezostyšně bez uvozovek, zatímco redaktoři deníku Rudé právo, již si zřejmě uvědomovali neadekvátnost takového výrazu v médiu, jež se snaží působit nebulvárně, tuto vědomost dali najevo označením nespisovného výrazu pomocí uvozovek. Užití takového výrazu v Rudém právu lze pravděpodobně vysvětlit jeho úsporností – byl totiž uveden jako součást titulku, jenž má za úkol stručně shrnout alespoň nejzásadnější informaci uvedenou v článku. Ačkoliv motivace užití v deníku Blesk byla částečně stejná, tedy vytvořit krátký a úderný titulek, má tento výraz také další funkci (stejně jako ostatní slangové výrazy, jež se vyskytují v každém čísle zkoumaného bulvárního periodika). Snaží se čtenáři přiblížit tak, aby se s texty snadněji ztotožnil, a používá k tomu tedy jazykové prostředky jemu známé a blízké. A protože publikum bulvárních masových médií je obecně charakterizováno jako publikum s nižším, méně komplikovaným společenským vědomím a jednoduchými názory, je takový i jazyk jemu určeného média.

I přesto – nebo možná právě proto - že je jazyk bulvárních médií jednoduchý a v mnoha ohledech pokleslý, dovoluje autorům zapojit více fantazie v oblasti užití jazykových prostředků a práce s nimi. Například věta *Školáci loupili jak staří mazáci* (Blesk. 1993, 2[78]) obsahuje nejen slangovou frázi *jakomazáci* (*mazák* je výraz pocházející z vojenského slangu, kde znamenal vojáka v druhém roce vojny, odtud přeneseně zkušený člověk nebo ten, kdo již někde pracuje či působí

dlouho¹⁰²), ale také vnitřní rým. Podobně titulek *Chuchelský ranař trefil TREFU dvakrát (...)* (Blesk. 1993, 2[94]) obsahuje slangový výraz *ranař*, jenž může pocházet jednak z argotu zlodějů (ve významu obvykle úspěšný zloděj, který pracuje ve velkém, někdy také jen kapsář), ale také může znamenat silného muže, který se ochotně pere¹⁰³. Tento význam lze přeneseně užívat i s odkazem na jinou než fyzickou aktivitu, což je případ zmíněného příkladu. Jazyková hravost je však konkrétně v tomto spojení demonstrována aliterací *trefil TREFU*. V bulvárním médiu bylo takových „hravých“ spojení velké množství, nedá se však říci, že byly všechny jazykové hříčky zvoleny adekvátně, například v případě kriminálních a tragických událostí, při nichž byla někomu způsobena újma (ať majetková, či duševní) se taková práce s jazykem jeví jako krajně nevhodná a neetická.

Ve výše uvedených příkladech jsou tedy funkce užití slangových výrazů podloženy, v analyzovaných textech se však vyskytly i takové, kde jejich funkční hledisko tak zřejmé není, např. *Bažant přijde na dvacet mařen* (Blesk. 1993, 2[83]), kde výraz *mařeny* zastupuje německé marky. Nejedná se ani o zkrácení spisovného výrazu, které by pragmaticky ušetřilo místo v titulku, ani nijak nekoresponduje s kontextem, ba naopak. Lze tedy předpokládat, že jedinou funkcí, kterou takový výraz má, je snaha šokovat – a když už nemůže šokovat samotný obsah sdělení, je třeba k tomu jako nástroj využít formu sdělení, tedy jazyk.

O vlivu užití slangových a dalších výrazů z nespisovné vrstvy jazyka na diskuse o spisovné češtině a kultuře jazyka pojednáme souhrnně níže.

1.15.2. Obecněčeské výrazy a jazykové prostředky

Obecněčeské výrazy se ve zkoumaných textech vyskytovaly často, nutné je ovšem podotknout, že užití naprosté většiny z nich je rozumem opodstatnitelné. Hojný je jejich výskyt v přímých řečech (tedy tam, kde autor textu cituje respondenta), např. *hledám dívku ze mlejna (...)* (Blesk. 1993, 2[86]); *jestli chceš na stříbrný plátno, musíš nejdřív na bílý* (Blesk. 1993, 2[83]) – v obou případech se jedná o doslovnou citaci respondenta, jenž ve svých promluvách používá obecněčeské prvky. Tyto nespisovné výrazy se často také vyskytují přímo v samostatných rozhovorech (autor tedy taktéž není původcem obecněčeského výrazu, pouze ho doslovně přepsal a reprodukuje dál příjemcům mediálního sdělení), kde je zcela pochopitelná snaha zachovat autentičnost rozhovoru

¹⁰²HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, c2006, s. 210.

¹⁰³HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, c2006, s. 290.

nikoliv jen z hlediska obsahového, ale také z hlediska formálního, jazykového, což může velmi ovlivnit čtenářovo vnímání zpovídaného (pozitivně i negativně). Z toho také vyplývá, že se takové výrazy vyskytují v rubrikách spíše zábavního charakteru, jako je např. páteční příloha Styl Rudého práva: (...) *jinak bych se i na zásah policajtů dívala jinak* (Rudé právo. 1993, 2[76]).

Dalším obecněčeským prvkem, jež lze v mediálních textech pozorovat, je zživotňování - dosazování akuzativních deklinačních koncovek pro maskulina rodu životného tam, kde se zřetelně jedná o maskulinum neživotné. Tato tendence je pozoruhodně patrná zejména v případě názvů značek vozidel: *školák si koupil renaulta* (Blesk. 1993, 2[91]); (...) *vykradl favorita* (Rudé právo. 1993, 2[82]). Obecný trend zživotňovat v akuzativu jména neživotná může být zapříčiněn osobním vztahem mluvčího k věci, již dané podstatné jméno pojmenovává (a konkrétně v případě vozidel je toto vysvětlení vzhledem ke společenskému kontextu doby více než pravděpodobné), nebo prostou analogií se jmény životného rodu.

Obecná čeština se ve zkoumaném materiálu vyskytuje také v případech, kdy funguje jako aluze – zde zpravidla na díla uměleckého charakteru, jako jsou názvy knih, divadleních her, pořadů, ale i hudebních počínů apod. Například *Richtrovi znělo Zkamenělý dítě* (Blesk. 1993, 2[92]); *ve Slovu na konec si udělal pan Hrabal Modrý pondělí* (Blesk. 1993, 2[88]), *Uctívá poklona, pane Kohn!* (Blesk. 1993, 2[92]), kde v prvních dvou případech nacházíme obecněčeské koncovky, které jsou však součástí oficiálního názvu (například právě hudební skladby, viz první příklad), ve třetím potom zaznamenáváme absenci pádové koncovky vokativu, tedy neslušnou a nespisovnou tendenci vlastní jména ve vokativu nesklouňovat, ale opět omluvitelnou, neboť se jedná o narážku na název zábavního televizního cyklu. O odkazech na obecněčeské výrazy v diskusích o spisovné češtině pojednáme souhrnně níže.

1.15.3. Vulgarismy

Počáteční očekávání, že v hromadných sdělovacích prostředcích budou vulgarismy maximálně cenzurovány, bylo během výzkumu vyvráceno. Vulgarismy se ze dvou zkoumaných deníků vyskytovaly převážně v bulvárním z nich (ostatně jako většina nespisovných jazykových prostředků), je ovšem nutné na tomto místě poznamenat, že značné množství z nich bylo, stejně jako velká část výrazů obecněčeských, uvedeno jako reprodukce přímé řeči respondenta, nikoliv jako součást autorského textu, např. *Hádejte se, sežerte se!* (Blesk. 1993, 2[77]); *Každý den ráno vynášíme z chodeb nejrůznější svinstvo.* (Blesk. 1993, 2[76]); *Nejsem prase.* (Blesk. 1993, 2[83]). Jejich zachování by bylo pochopitelné, pokud by také ostatní jazykové prostředky pocházely z téže

nebo alespoň z blízké vrstvy slovní zásoby. Často se však stává, že v promluvě téhož respondenta nacházíme výrazy odpovídající nejprestižnější variantě národního jazyka postavené v těsné blízkosti vulgarismu, což narušuje jazykovou koherenci textu, působí velmi kontrastně a místy až směšně a nedůvěryhodně. To koresponduje s názorem Mileny Švehlové, že redaktoři „si neberou servítky stran jazykové správnosti, natož aby hodlali zabývat se skrupulemi slohové funkčnosti, tedy vhodnosti a přiměřenosti“¹⁰⁴.

Ve spojení *Maďaři o grázly nestojí* (Blesk. 1993, 2[86]) se nejedná o citaci vulgarismu, nýbrž o užití vulgarismu autorem textu. Ten zvolil velmi kontroverzní výraz, jenž ovšem splňuje požadavek být neotřelý, vzrušující a provokující. Tyto aspekty jsou podle Ondřeje Hausenblase v permanentním konfliktu s potřebou potvrzovat, konfirmovat vnímatelovy postoje, názory a znalosti. „Čtenáři různých společenských vrstev si žádají různý poměr konfirmativnosti a investigativity sdělovacích prostředků. V novinách se tyto stupně již zřetelně odlišily, vynikla zejména konfirmativní linie *Expresu*, *Špíglu*, *Blesku*, periodika *Rudé právo*, sem tam zaznívá i v *Mladé frontě Dnes*“¹⁰⁵. Zmíněné deníky patří buď do sféry bulvárního tisku nebo do takového, jenž stojí na pomezí bulvárního a seriózního (viz. pop-noviny, z výše zmíněných k nim řadíme *Rudé právo* a *Mladou frontu Dnes*). Podle Hausenblase utvrzují čtenáře v jeho jednoduchých názorech (kromě obsahového hlediska k tomu značnou měrou přispívají také zvolené jazykové prostředky, jež mají za úkol přiblížit se čtenářově jazykové kompetenci tak, aby bylo mediální sdělení pro jeho příjemce co nejpochoptelnější a mohl se s ním tak jednoduše ztotožnit), třídí skutečnost vcelku černobíle, což je nejvíce patrné v kriminálních zprávách (viz příklad výše), kde potvrzují čtenářovu náklonnost k násilí, sexu, pomstychtivosti apod. Naopak serióznější tisk podle Hausenblase apeluje na čtenářovo vyšší, komplikovanější společenské vědomí, čímž mu dává pocit, že patří mezi vyspělejší vrstvu národa.

1.15.4. Jednoslovná pojmenování, zkrácené výrazy

Autoři zkoumaných textů si často pomáhají také jednoslovnými výrazy, které můžeme také zařadit mezi slangy, avšak rozhodli jsme se jim věnovat samostatnou kategorii, neboť mají společnou tu vlastnost, že se jedná o zkratková slova, jež jsou samovolně tvořena z víceslovných názvů. Je pravděpodobné, že některé z nich jsou vlastní invencí autora textu, např. „*Dubňáci*“ se rozčilují

¹⁰⁴ŠVEHLOVÁ, Milena. Cynismus - východisko i efekt současné psané publicistiky. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 161-164.

¹⁰⁵HAUSENBLAS, Ondřej. Tendence a manipulace. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 164-166.

zbytečně (Blesk. 1993, 2[78]), kde *dubňáci* znamenají brance, kteří 1. dubna nastoupili základní vojenskou službu; *Bervidi* (Blesk. 1993, 2[92]) jako synekdochická zkratka pro zaměstnance firmy Bervid Sport Styling; *Federál musel k ledu* (Blesk. 1993, 2[96]), kde federál není označení člověka, ale bývalé budovy Federálního shromáždění. V textech se ale vlastní slangové novotvary nevyskytují tak hojně jako interslangové výrazy, jež jsou obecně rozšířené: *řidičák si cenili na rovných 200 000 Kč.* (Blesk. 1993, 2[76]), kde *řidičák* zastupuje dvouslovný název řidičský průkaz; *missky žvýkaly kýtu.* (Blesk. 1993, 2[78]), přičemž výraz *missky* je zažité pojmenování účastnic soutěže krásy; *Depešáci požadují na pražské Letné luxus.* (Blesk. 1993, 2[85]), kde *Depešáci* jsou členové hudební skupiny Depeche Mode.

Funkce užití takových výrazů v mediálních textech je zcela zřejmá už kvůli tomu, že se takové výrazy v naprosté většině případů vyskytují v titulcích. Pro ty mají tištěná média vůbec nejmenší prostor a leckdy bývá obtížné tam výstižně vměstnat vše podstatné tak, aby vystihla podstatu nabízeného textu a zároveň potenciálního čtenáře dostatečně zaujala. Zkratková slova se v takovém případě jeví jako nejvhodnější prostředek, jak předat větší množství informací a zároveň použít minimum slov. Titulek, jenž tyto požadavky dokáže splnit, zajišťuje čtenáři rychlou orientaci v tisku, je obsahově vyčerpávající, informačně nasycený a spolu s podtitulkem dokáže často sdělit celou podstatu zpravodajského textu.

1.15.5. Argot

Argotické výrazy, které se ve zkoumaných textech také vyskytují, můžeme zařadit do lexikální vrstvy, kterou k neoficiální ústní komunikaci užívají zejména sociální skupiny narkomanů a zlodějů. Neznamená to však, že by autoři sami k takovým skupinám patřili nebo předpokládali, že k nim patří jejich čtenáři. Ve zkoumaných textech zejména Rudého práva se často jedná o slovní hříčku – např. *Mladíček vařil perniček.* (Rudé právo. 1993, 2[81]). Zde je slovo *perniček* použito ve významu „pervitin, (...) tradiční česká droga (pův. z předválečného Japonska, používali jej např. piloti kamikadze), kterou lze vyrábět v domácích podmínkách“¹⁰⁶. Ačkoliv slovo pochází z argotu narkomanů a dealerů drog, je dnes už obecně známé, pro příjemce mediálního sdělení tedy není problém mu porozumět, čehož si je vědom i autor textu, jenž ho použil. Zde se navíc hodilo, že se se slovem rýmuje se slovem mladíček, čímž autor pomocí vlastní invence vytvořil ze zprávy z kriminálního prostředí čtenářsky zajímavou slovní hříčku. Otázkou je estetičnost takového jednání, když je informováno o natolik závažné věci, jakou je výroba drog, ovšem jazykovou vynalézavost

¹⁰⁶HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov.* Praha: Maxdorf, c2006, s. 258.

mu upřít nelze. Funkce výběru těchto jazykových prostředků je především upoutat čtenářovu pozornost se zřejmým zábavním aspektem. Z drogového prostředí pochází např. také výrazy *mercedesy* a *křížáci*: *Od Zdeňkova kamaráda z hospody jsme se dozvěděli o „křížákách“ a „mercedesech“*. (Blesk. 1993, 2[85]), patrný je ovšem rozdíl v důvodu a účelu užití těchto výrazů. Nelze totiž říct, že by byly obecně známé, jak vyplývá z kontextu, jedná se o pilulky s vlivem na psychiku, které dotyčný užíval, ovšem bez konkrétnější specifikace. Sám autor článku má potíž už jen s gramatickou stránkou slova, neboť nedokáže sjednotit jeho mluvnické kategorie – v titulku píše „*křížáci*“, z toho tedy vyplývá, že se jedná o podstatné jméno rodu mužského životného, v textu potom o „*křížákách*“, což naznačuje rod mužský neživotný. I tento aspekt tedy dokazuje novost slova. Jeho užití v titulku bez dalšího vysvětlení, oč se jedná, má za úkol čtenáře upoutat, probudit v něm zvědavost, nikoliv ho šokovat expresivním výrazem jako takovým.

Ve zkoumaných textech se také vyskytují již obecně známé výrazy patřící k argotu vězeňskému, jako např. *Vykutálené kvarteto (...) odpočívá v chládku* (Blesk. 1993, 2[86]), kde chládek znamená vězení, a další: *Nevěděli ani jak – a přešli čáru* (Blesk. 1993, 2[92]), kde je podstatné jméno čára ve významu hranice. Oba tyto příklady demonstrují odklon od spisovné variety jazyka, jenž se projevuje vysokou expresivností vyjadřování, která se v menší míře vyskytuje v žánru pop-novin, na denním pořádku je však v bulváru, jenž se tak snaží o jazykové ztotožnění s příjemci mediálního sdělení.

Podle Mileny Švehlové, jež se ve svém diskusním příspěvku *Cynismus – východisko i efekt současné psané bulvární publicistiky*¹⁰⁷ věnuje mimo jiné jazykovým prostředkům především bulvárních médií, právě výše popsané jazykové prostředky a slohová stránka zesilují dojem kýče, cynické východisko i celkový efekt bulvární publicistiky. Zastává názor, že „redaktoři si neberou servítky stran jazykové správnosti, natož aby hodlali zabývat se skrupulemi slohové funkčnosti, tedy vhodnosti a přiměřenosti, neřku-li vytríbenosti. Bezskrupulózní fungování prostředků všech jazykových rovin, obecná čeština, vysoká frekvence vulgarismů a nevybíravých slovních spojení, klišé a fráze (...), hyperbolické proklamace formulované pohříchu co nejpatetičtěji a nejhlopěji – to všechno ve službě nezávislosti, necenzurovanosti včetně autocenzury...“¹⁰⁸ Námí provedený výzkum jí dává za pravdu v tom, že si redaktoři zjevně často nelámou hlavu s jazykovou správností, o čemž svědčí například častý výskyt gramatických, interpunkčních chyb, přesto musíme konstatovat, že její názory působí poněkud povrchně. Redaktory takových deníků nelze podle

¹⁰⁷ŠVEHLOVÁ, Milena. Cynismus - východisko i efekt současné psané publicistiky. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 161-164.

¹⁰⁸Tamtéž, s. 163.

našeho názoru paušálně považovat za hlupáky, kteří se nezabývají slohovou funkčností ani fungováním jazykových prostředků, které používají – ba právě naopak. V mnohých případech dokazujeme, že ač je v bulvární textech nestandardně vysoký výskyt nespisovných jazykových prostředků, toto jejich užití je povětšinou funkční, ať už se jedná o pragmatické krácení dvojslovných a víceslovných výrazů na jednoslovný (ač slangový) či zachování obecné češtiny a vulgarismů v přímých řečech a rozhovorech kvůli zachování autentičnosti promluv.

1.15.6. Gramatické chyby

Mezi zásadní gramatické prohřešky, které se ve výzkumném vzorku vyskytují, patří chybné skloňování zájmena ona. V Rudém právu bylo zaznamenáno jen v dílčích případech, v Blesku se taková chyba vyskytuje častěji, např. *Firma EcoCar, která previi prodává, je na ní také moc pyšná* (Blesk. 1993, 2[76]). Dochází zde k záměně tvaru akuzativu zájmena *ona(ji, jí)* za tvary *ni, ní*, jež náleží genitivu, dativu, lokálu a instrumentálu. Důvodem může být obecněčeská výslovnost tvarů tohoto zájmena, kde se i v akuzativu často mylně užívá dlouhá samohláska, tedy tvar *jí, ní*.

Poměrně často vyskytující se chybou je také nesprávná shoda přísudku s podmínkem, a to jednak obvyklejší záměna koncovek pro mužský životný rodný za koncovky rodu ženského a mužského neživotného v přičestí minulém, ale také nesprávná shoda přičestí v případě několikanásobného podmětu: *Pět klisen a dva valaši (...) včera prožilo poslední hodiny* (Blesk. 1993, 2[102]). Toto spojení odporuje poučce, že „jestliže podmět obsahuje alespoň jedno jméno rodu mužského životného, v přičestí píšeme měkké -i“¹⁰⁹. Důvodem, proč v textech hromadného mediálního sdělení vidáme tyto zjevné chyby, může být jedině nevzdělanost či nepozornost autora, neboť jakékoliv slohové opodstatnění je v zaznamenaných případech zcela nesmyslné, a tudíž nepřijatelné.

Nepozornost či nevzdělanost ohledně pravidel pro užívání českého jazyka ostatně prokázali autoři také v případě přebývajících či chybějících interpunkce, jenž je naprosto nejčastěji zaznamenaným problémem ve zkoumaných textech. I zde je ovšem nutné poznamenat, že v bulvárním Blesku jsme takových chyb zaznamenali téměř čtyřnásobně více, než bylo v Rudém právu. Interpunkce chybí zejména v případech, kdy je do věty hlavní vložena věta vedlejší, volný přívlástek či konkretizující přístavek: *Martin Šimůnek, novopečený rekordman v jízdě do schodů na*

¹⁰⁹ Např. zde: Shoda přísudku s podmínkem několikanásobným. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2016 [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=601&dotaz=podm%C4%9Bt%20n%C4%9Bkolikan%C3%A1sobn%C3%BD#napis6>

Petrínskou rozhlednu se před pokusem pořádně rozcvičil (Rudé právo. 1993, 2[120]); (...) *dokonce i tehdy mají-li úspěch* (Rudé právo. 1993, 2[109]); *Zatímco paní Navrátilová dává manželovi Františkovi pocítit jak voní 137 tisíc, (...)* (Blesk. 1993, 2[118]), *Nyní patří objekt (...) firmě Kroupa a Gedeon a protože různých oprav a úprav doznaly nejen toalety a kuchyně, ale i další zařízení, slove se tam teď restaurant, ba co dím velkorestaurant* (Blesk. 1993, 2[122]). Za všechny takové interpunkční přešlapy uvádíme větu, která obsahuje obě zmíněné interpunkční chyby: na správném místě je vynechaná a vložená je na místo, kde být nemá: *Jen o několik stovek metrů dál, přímo proti obchodnímu domu Máj se pan Nicolae Ghiuri (39), zdobí zlatými řetězy sochu* (Blesk. 1993, 2[91]). Nesprávné užití interpunkce kromě prosté nepozornosti také často souvisí s tím, jak se konkrétní věta vyslovuje v mluveném projevu – autoři textů mívají často tendence dávat interpunkci na místo, kde v mluveném projevu dělají pauzu. Častým případem interpunkčních chyb je také špatná nebo neúplná interpretace jejích pravidel – uživatel jazyka si zapamatuje, že před spojkou *a* se čárka nepíše, a toto pravidlo pak bezhlavě aplikuje bez výjimky všude, ačkoliv ve skutečnosti lze toto pravidlo aplikovat pouze pro spojkou *a* v poměru slučovacím (a dále výjimečných případech)¹¹⁰. Podobně to platí s mylně rozšířenou poučkou, že před spojkou *ale* čárka stojí vždy.

Právě na zanedbávání interpunkce upozorňuje ve svém referátu K persvazivním prostředkům české publicistiky Zdeněk Hlavsa¹¹¹. Podle něj jsou hromadné sdělovací prostředky považovány za téměř výhradního reprezentanta jazykové kultury, která je v úpadku, neboť je v úpadku kulturnost celého národa. To se pak v médiích projevuje užíváním lživých eufemismů, nových klišé, ale například i šířením nových knižních prostředků či hyperkorektních výrazů, jež mají značit konzervativní postoje. Následně kritizuje, že laická veřejnost si všímá spíše nedodržování spisovné kodifikace u jevů veskrze formálních, které ovšem díky své jednoduché zapamatovatelnosti působí nejprestižněji. Přitom zdůrazňuje, že právě nesprávné užívání interpunkce je spíše opomíjeno, ba přímo že ho „nikdo neregistruje“¹¹². To je ovšem z hlediska komunikativního zcela zásadní problém, neboť nesprávné užití interpunkce může ze zamýšleného významu textu udělat význam naprosto odlišný, což zpravidla vede k četným nedorozuměním – tím spíše, pokud se takový případ objeví v hromadných sdělovacích prostředcích. Hlavsa se dále zmiňuje o jazykové kultuře bulvárních deníků, v nichž se objevují příspěvky „odpovídající vyjadřovací úrovni kompetenci horších žáků

¹¹⁰ Viz Psaní čárky před spojkami *a*, *i*, *ani*. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2016 [cit. 2017-12-05]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=153&dotaz=psan%C3%AD%20%C4%8D%C3%A1rky%20p%C5%99ed%20spojkou%20a>

¹¹¹HLAVSA, Zdeněk. K persvazivním prostředkům české publicistiky. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 149-155.

¹¹² Tamtéž, s. 152.

základní školy“¹¹³, načež konstatuje, že „vysoká kultura vyjadřování jako jeden z prostředků persvaze je v obecném povědomí spíše jakýsi ideál, který se v praxi nikde nerealizuje“¹¹⁴. Vzhledem k výčtu gramatických prohrěšků, jež se v hojném počtu vyskytují zejména v bulvárním periodiku, je více než pravděpodobné, že Zdeněk Hlavsa reagoval na pokleslou jazykovou kulturu zejména tohoto deníku jakožto nejčtenějšího a tím pádem nejviditelnějšího a nejvlivnějšího zástupce tisku toho druhu v Česku.

1.15.7. Sémantické prohrěšky

Zkoumaná periodika však nehřeší pouze odchylkami od spisovného jazyka (záměrnými či nezáměrnými), ale i odchylkami od správného jazykového vyjadřování, jehož kritérium má etická žurnalistika splňovat.

Ve snaze upoutat čtenářovu pozornost a zároveň zachovat krátkost a údernost titulku se obě zkoumaná periodika uchylují k dvojsmyslnosti titulků. Tato účinná taktika je využívána zejména v periodiku bulvárním, na stránkách Rudého práva si ovšem také najde své místo, zejména v rubrice Kronika dne, jež je pro náš výzkum z jazykového hlediska zajímavá a která čtenářům každodenně poskytuje krátké zprávy o kriminálních činech. Například titulek *Píchalý celou noc* (Blesk. 1993, 2[107]) vzhledem k charakteru média nejprve evokuje sexuální podtext; vulgarismus v titulku sice na první pohled šokuje, ale s jeho výskytem v bulvárních či polobulvárních typech textu, jež běžně o sexuálních jevech informují, je čtenář smířen. Až v textu se ale dozvídá, že článek pojednává o švadlenkách. Je typem titulku, jehož funkcí není obsáhnout resumé následujícího textu a výstižně podat maximum informací, nýbrž záměrně prozrazuje pouze část informace, čímž má čtenáře přimět k přečtení celého příspěvku. Tato funkce je dvojsmyslností (resp. zdánlivou vulgaritou titulku) ještě umocněna. Podobně dvojsmyslně působí titulek *Hurvínek s Máničkou si hrají na doktora* (Blesk. 1993, 2[126]) k článku, jenž ve skutečnosti informuje o připravované divadelní hře. Takováto dvojsmyslnost v titulcích je jedním z prostředků, jak bulvár (a nikoliv jen on) se svými čtenáři manipuluje. Takováto manipulace je však podle našeho názoru už je za hranicí podstaty persvazivní funkce publicistického stylu.

O schopnosti médií (a zejména bulváru) manipulovat míněním lidí pojednává mj. příspěvek Mileny Švehlové *Cynismus – východisko i efekt současné psané bulvární publicistiky*.¹¹⁵ Vzhledem

¹¹³ Tamtéž, s. 153.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 153.

¹¹⁵ ŠVEHLOVÁ, Milena. Cynismus - východisko i efekt současné psané publicistiky. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULIČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27.*

k tomu, že v roce 1993, kdy Milena Švehlová svou stat' prezentovala, byl Česku bulvár teprve na začátku své historie, je nanejvýš pravděpodobné, že jedním z nejreflektovanějších médií v jejích úvahách byl právě deník Blesk a že na základě jazykových a dalších prostředků v něm užívaných formulovala své názory. Poukazuje na umění bulváru manipulovat míněním lidí pomocí šokujících titulků, textů i fotografií. „Sociologové upozorňují, že masové sdělovací prostředky mají dosah svého působení omezený: informace totiž adresáti nepřijímají pasivně, nýbrž interpretují je vzhledem k názorům vlastním.“¹¹⁶ Oněmi „zvědavými konzumenty“, jejichž mínění se obsah bulváru přizpůsobuje a s nímž počítá, jsou lidé, kteří po skandálech sami volají a které zajímají takové informace, o nichž ostatní média mlčí – tím se bulvár stylizuje do role rebela, jenž zájmy takových svých čtenářů hájí. Z tohoto pohledu je pro něj posléze snadné konzumenty manipulovat tím, že příliš nerozlišuje pravdu a lež, neověřená fakta záměrně překrucuje, zkrsluje či vytrhuje z kontextu.

Mezi další neetické bulvární metody patří také nenápadné působení na city, zvláště ty negativní, často při zjevné absenci faktů. „Subjektivita redaktorů, jejich nadměrná citová angažovanost vytěsňují nezbytný nadhled, nestrannost a nezávislost – což jsou vlastnosti vší necynické publicistiky.“¹¹⁷ Tuto charakteristiku ve velké míře potvrzuje zkoumaný bulvární deník – výše zmíněné jazykové prostředky, jež nepatří do prestižní variety spisovného jazyka, nejsou slohově neutrální, vyznačují se citovou zabarveností, čímž dopředu předjímají subjektivní pojetí zpráv. Redaktoři pomocí nich naplňují zásadu šokovat (a tak upoutat čtenáře) za každou cenu, často nehledě na fakta, dodávají titulkům dvojsmyslnost a tím bezskrupulózně uvádějí čtenáře v omyl. Jak ale upozorňuje Jan Horálek ve svém příspěvku *Manipulace se slovy, manipulace myslí v publicistice*¹¹⁸, manipulativní techniky se (už z podstaty funkce publicistického stylu) netýkají pouze pokleslé, bulvární publicistiky, ale i té morální, tedy seriózní, ačkoliv upřesňuje, že „prostředky i cíle takovéto publicistiky jsou relativně korektní, a její manipulační působení tudíž jemnější“¹¹⁹. Nejedná se proto podle něj o manipulaci v pravém smyslu slova, neboť manipulace je ve slovníci charakterizovaná jako nekalé či nečestné jednání. „U publicistiky, jejíž cíle za nekalé ani nečestné nepovažujeme, začneme o manipulaci hovořit asi v momentu, kdy přesvědčovací či ovlivňovací působení textu nebo jeho části zřetelně převýší jeho fungování sdělné. Ovlivňování a

8. 1993. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 161-164.

¹¹⁶ŠVEHLOVÁ, Milena. Cynismus - východisko i efekt současné psané publicistiky. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 161-164.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 162.

¹¹⁸HORÁLEK, Jan. *Manipulace se slovy, manipulace myslí v publicistice*. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 155-158.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 156.

přesvědčování ovšem k publicistice patří povinně; připusťme tedy, že řečená seriální publicistika manipuluje se čtenářem v rámci etické legitimacy, i když snad někdy na jejích hranicích.¹²⁰ Stanovit meze takové legitimacy není podle Horálka jednoduché, podobně jako nejsou jasné hranice mezi seriózností a neseriózností publicistiky vůbec.

Závěrem tedy můžeme zodpovědět výzkumnou otázku a konstatovat, že do diskusí o spisovné češtině a jazykové kultuře se užívání nespisovných jazykových prostředků v tištěných médiích skutečně promítlo, zejména co se týče jazyka médií bulvárních. Jak ukázal výsledek výzkumu, je to logické zejména z toho důvodu, že v „pokleslém“ jazyce bulvárních médií se prostředky nespisovné, mezi něž patří obecněčeské výrazy, sociolekty i vulgarismy, i gramatické interpunkční chyby vyskytují v několikanásobně větší míře než v jazyce seriózních a populárních periodik.

Lingvisté se ve svých příspěvcích reflektujících jazyk médií zabývali zejména úpadkem jazyka a jazykové kultury, jež je způsoben právě úpadkem jazyka v hromadných sdělovacích prostředcích, které jsou považovány za téměř výlučného reprezentanta jazykové kultury. Ten je podle jazykovědců způsoben sématnickou inflací, používáním eufemismů či hyperbol, jež skutečnost značně zkreslují, neinvenčností, opakováním výrazů, vznikem nových klišé. Ve svých příspěvcích, které přednesli na olomoucké konferenci, se zabývají funkcemi publicistických textů, jako je persvaze a manipulace, a způsoby, jak jsou tyto funkce užíváním národního jazyka naplňovány. Při plnění persvazivní funkce publicistických textů považuje Zdeněk Hlavsa za účinné distinkce v lexikálněsémantické vrstvě textu, kdy autoři záměrně užívají eufemistické nebo naopak hyperbolizační výrazy, čímž dávají sdělení subjektivní ráz. Tyto výrazy už z podstaty své definice ne vždy pocházejí z neutrální vrstvy slovní zásoby – bývají to výrazy expresivní, citově zabarvené, často slangové. Zejména v médiích bulvárních, která zpravidla mívají sociálně slabší a jednodušší publikum, je také persvazivní funkce usnadněna – nemusí totiž probíhat tak nenápadně a redaktoři tak nejsou nuceni k jazykové obezřetnosti. Milena Švehlová jazyk ostře odsuzuje jazyk bulvárních médií, která dokáží skvěle manipulovat s míněním lidí, což se v analýze prokázalo: zejména bulvární média se snaží výběrem jazykových prostředků co možná nejvíce šokovat, jsou podbízivá, ačkoliv ve své podstatě nenabízejí nic, co by čtenář doopravdy mohl spoluprožívat. Cílí na čtenářovy nejnižší pudy – nabízejí mu různá kontroverzní témata, o nichž se v médiích seriózního typu nemluví, a stejně provokativním a kontroverzním jazykem je prezentují – příkladem budiž neopodstatněné užívání vulgarismů či slangových výrazů. Švehlová jako by ve svém příspěvku

¹²⁰HORÁLEK, Jan. Manipulace se slovy, manipulace myslí v publicistice. In: JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULÍČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 156.

podávala definici přímo námi zkoumaného vzorku, když vyjmenovává jazykové prostředky charakteristické pro bulvární média: bezskrupulóznost fungování prostředků všech jazykových rovin, obecná čeština, vysoká frekvence vulgarismů a nevybíravých slovních spojení, klišé a fráze, hyperbolické proklamace.

Ondřej Hausenblas ve svém příspěvku přímo zmínil deníky Blesk i Rudé právo, když hovořil o konfirmativní linii ve sdělovacích prostředcích, tedy potřebou médií potvrzovat postoje, názory a znalosti příjemců mediálního sdělení. To se děje nikoliv pouze volbou obsahu, který média svým čtenářům předkládají, ale také formou sdělení, tedy vybranými jazykovými prostředky. Jak výzkum potvrdil, jsou prostředky z nespisovné slovní vrstvy charakteristické pro bulvární média, která se tak nejen snaží své publikum vzrušit, vyprovokovat a šokovat, ale zároveň se mu přiblížit pomocí jazyka jemu vlastního.

Závěr

V diplomové práci jsme si stanovili za cíl analyzovat tištěná média druhého čtvrtletí roku 1993, tedy roku, kdy proběhla lingvistická konference na téma spisovná čeština a jazyková kultura. Zaměřili jsme se přitom zejména na prvky z nespisovné vrstvy slovní zásoby a snažili jsme se prokázat, že jejich výskyt v tištěných denících se také promítl do akademických diskusí o spisovné češtině, případně o spisovné češtině v publicistických textech.

Jak jsme předpokládali, výsledky kvalitativní analýzy dvou největších celostátních deníků dubna, května a června 1993 prokázaly, že to, jakým způsobem se píše v médiích (tedy to, jaký je výběr lexikálněsemantických jazykových prostředků), má vliv na výběr témat hodných akademické pozornosti. Lingvisté ve svých příspěvcích hovořili o úpadku jazyka, jenž je z velké části zapříčiněn právě výběrem jazyka hromadných sdělovacích prostředků, které jsou mluvčími považovány za nositele a reprezentanta jazykové kultury a plní tedy zcela zásadní a nepominutelnou společenskou, kulturně integrační roli.

Ukázalo se, že jazykovědci reflektují neadekvátní výrazy, které se v mediálních textech objevují, zejména co se týče médií bulvárního typu, neboť taková jsou pro kulturu jazyka svým pokleslým způsobem vyjadřování nejvíce nebezpečná. V diskusích byly zmíněny všechny kategorie nespisovných výrazů, jimiž jsme se v diplomové práci podrobněji zabývali, tedy slang, argot, obecná čeština i vulgarismy. Zatímco z akademických příspěvků k jazyku tištěných médií, zejména těch bulvárních, často vyznívá negativní emoce, my jsme v práci popsali také případy, kdy má užití nespisovného prostředku svoji nezastupitelnou funkci – ať už jí je zachování autentičnosti sdělení respondenta, ačkoliv ve své mluvě používá vulgarismy či obecněčeské výrazy, nebo adekvátní slovní hříčka, která slangový výraz přímo vyžaduje. To ovšem nemění nic na skutečnosti, že čím více se takové prostředky dostávají do hromadných sdělovacích prostředků, tím více pronikají do běžné mluvy, do úzu, a mohou dopomoci k tomu, že stejně jako se má za to, že upadá kultura jazyková, upadá také kulturnost celého národa.

Je ale třeba přijmout fakt, že média, v nichž se nespisovné jazykové prostředky vyskytují, mají na českém mediálním trhu své nezastupitelné místo, o čemž už v roce 1993 svědčily jejich každoměsíční náklady, a to i přesto, že jsou z jazykového hlediska považovány za kýčovité, neadekvátní, cynické, drzé, kontroverzní, provokativní, šokující, jednoduché či hloupé.

Summary

The aim of the present Master's thesis was to analyse language means in printed media with a particular focus on national daily newspapers from the second trimester of 1993. That year was very important for modern Czech linguistics and Czech language and its culture because of a very important linguistic conference on standardised Czech and language culture held in Olomouc in 1993. As a method of the analysis a qualitative analysis was used considered as the best way to analyse the content of printed mass media. The main focus was on the influence that the use of different language means has on the discussions about Czech and language culture, with a special view to non-standard language means.

The results of quantitative content analysis showed that there actually was a huge influence, as assumed. In the discussions that went on between the best Czech linguists it was said that media, and especially mass media, are considered as the representative of language and national culture – which also means, that when there is a language regression in the country, it is caused by the regression in language means used by those who create mass media contents.

In the thesis, there is a description of those language means, that are considered non-standard and that were at that time occurring in mass media communication attracting the interests of Czech linguists. The thesis also contains explanations about the motivation of their uses and functions of variant language means. All the results are then summarized in the conclusion.

Použitá literatura

Primární zdroje

Blesk. 1993, 2(76-142).

Rudé právo. 1993, 73(76-142).

Sekundární zdroje

Knižní zdroje

CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010, s. 36.

CVRČEK, Václav. *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 230 s. Studie z korpusové lingvistiky. ISBN 978-80-7106-600-2.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996, 380 s. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-12-9.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1997, 282 s. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-21-8.

ČMEJRKOVÁ, Světlá; DANEŠ, František. *Jazyk malého národa*. Slovo a slovesnost, 54, 1993, s. 21.

DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997, 292 s. ISBN 80-200-0617-6.

DANEŠ, František. *Kapitoly z praktické stylistiky*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1955, 119 s.

DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 511 s. ISBN 978-80-246-1648-3.

HAVRÁNEK, Bohuslav. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 371 s.

HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, c2006.

JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007.

JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULIČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, 191 s. ISBN 80-85899-02-7.

JANČÁKOVÁ, Jana, Oldřich ULIČNÝ a Miroslav KOMÁREK. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, S. 195-399. ISBN 80-85899-02-7.

K diferenciaci současného mluveného jazyka: [sborník prací z mezinárodní vědecké konference : (Ostrava, září 1994)]. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 1994, 219 s. Učební texty filozofické fakulty Ostravské univerzity. ISBN 80-7042-438-9.

KARLÍK, Petr (ed.), Marek NEKULA (ed.) a Jana PLESKALOVÁ (ed.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 604 s. ISBN 80-7106484-x.

KHATEBOVÁ, Simona. *Současná spisovná čeština - postoje a realita*. Brno, 2013. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka. Vedoucí práce Prof. PhDr. Marie Krčmová, CSc.

KOŘENSKÝ, Jan. *Komunikace a čeština*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1992. ISBN 80-85467-92-5.

KOSEK, Pavel a kol. *První korpusová mluvnice češtiny*. Naše řeč, 94, 2011, s. 142-152.

KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005.

KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010.

KRAUS, Jiří. *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981, 231 s.

KROUPOVÁ, Libuše, FILIPEC, Josef, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s
Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Praha: Academia,
2005.

NEBESKÁ, Iva. *Jazyk - norma - spisovnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, 159 s. Acta
Universitatis Carolinae. ISBN 80-7184-144-7.

OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. 2., dopl. vyd. Praha:
Libri, 2002.

PLESKALOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Vyd. 1. Praha: Academia,
2007, 683 s. ISBN 978-80-200-1523-5.

Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia, 2005.

SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Vyd. 1. Praha: H & H, 1992, 181 s. ISBN 80-
85467-29-1.

SGALL, Petr a Jarmila PANEVOVÁ. *Jak psát a jak nepsat česky: naše čeština a naše nešvary*. Vyd.
2., nezměn. Praha: Karolinum, 2014, 197 s. ISBN 978-80-246-2505-8.

SGALL, Petr. *Jazyk, mluvení, psaní*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011, 307 s. ISBN 978-80-246-
1903-3.

STARÝ, Zdeněk. *Ve jménu funkce a intervence*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1995, 172 s. Acta
Universitatis Carolinae. ISBN 80-7184-033-5.

SVOBODOVÁ, Jana a kol. *Fenomén spisovnosti v současné jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská
univerzita, 2011, s. 46.

ŠLOSAR, Dušan. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Vyd. 3., opr. a dopl. Brno: Host, 2009, 178 s. ISBN 978-80-7294-311-1.

VALČEVSKÁ, Simona. *Spisovnost a nespisovnost v písemném projevu žáků základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.

WEINGART, Miloš. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, 257 s. Výhledy.

Internetové zdroje

Historie. In: *Czech News Center* [online]. Praha, 2014 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z:

<http://www.cncenter.cz/clanek/1327/historie>

JIRÁK, Jan. Diskuze o užívání spisovné češtiny z hlediska medializace veřejné a soukromé komunikace. *Naše řeč* [online]. 2006, **89**(1), 15-20 [cit. 2016-01-05]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7865>

Kodifikace a závaznost jazykových příruček. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚV AV ČR, v. v. i., 2008 [cit. 2016-01-19]. Dostupné z

<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=892>

NEBESKÁ, Iva. Dvojitá poloha pojmu jazyková norma. *Naše řeč* [online]. 1992, **75**(1) [cit. 2016-01-19]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7047>

Psaní čárky před spojkami a, i, ani. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2016 [cit. 2017-12-05]. Dostupné z:

<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=153&dotaz=psan%C3%AD%20%C4%8D%C3%A1rky%20p%C5%99ed%20spojkou%20a>

Rudé právo. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2016-12-04]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Rud%C3%A9_pr%C3%A1vo

Shoda přísudku s podmětem několikanásobným. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha:

Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2016 [cit. 2016-12-05]. Dostupné z:

<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=601&dotaz=podm%C4%9Bt%20n%C4%9Bkolikan%C3%A1sobn%C3%BD#nadpis6>

Slovníček - vybrané pojmy. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2016 [cit. 2016-12-05]. Dostupné z:

<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=891&dotaz=spisovn%C3%BD%20jazyk>

Sociál - UK Media. *Jan Jiráček: Na FSV jsou dva blízké, ale svébytné světy* [online]. Praha: UK Media, 2012 [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: social.ukmedia.cz

Přílohy

Příloha č. 1 – Náklady deníků 1993

	III 93	IV 93	V 93	VI 93	VII 93	VIII 93	IX 93	X 93	XI
	416 054	411 751	364 359	361 770	352 959	330 233	339 720	333 395	437
ny	202 303	211 189	207 676	207 244	202 120	197 953	198 218	185 625	182
	47 543	50 902	49 077	48 443	48 040	47 940	50 657	51 493	57
	163 233	158 151	158 269	157 296	155 242	151 887	158 242	133 300	132
	49 707	50 683	48 987	54 349	54 325	50 464	53 811	52 682	57
	95 116	91 002	83 711	82 746	80 500	79 300	77 778	77 489	72
	333 700	328 700	317 433	308 566	308 633	307 400	307 100	422 700	432
	62 867	60 644	57 349	54 871	53 344	51 856	50 382	70 864	92
	88 464	87 595	86 741	92 985	81 842	77 873	77 808	80 901	87
	68 397	73 164	70 308	70 435	69 060	68 136	73 573	74 240	72
	339 412	345 776	328 513	323 453	319 660	319 130	321 329	322 719	302
	0	0	37 309	34 157	32 400	32 330	56 086	59 122	52
	83 332	0	85 795	80 925	72 454	95 236	86 007	84 590	87
	101 152	103 434	98 489	91 418	75 562	0	80 407	111 211	167
	178 514	186 447	176 072	163 188	164 928	159 058	152 648	153 979	147
	0	0	0	0	0	0	0	0	0